

OQILXON IBROHIMOV

MUSIQA

4-sinf uchun darslik

Qayta ishlangan va to'ldirilgan 7-nashri

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi
vazirligi nashrga tavsiya etgan

G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent — 2020

Taqrizchilar:

G. G'aniyeva – Respublika ta'lim markazi amaliy fanlar bo'limi metodisti;

Sh. Hakimova – Toshkent shahar Chilonzor tumani 281-maktabning musiqa madaniyati fani o'qituvchisi.

Ekspertlar:

M. Ahmedov – O'zbekiston davlat konservatoriyasi musiqa ta'limi kafedrasini mudiri;

E. Nurmanov – Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti dotsenti;

V. Gapparova – Toshkent shahar Uchtepa tumani 203-maktabning musiqa madaniyati fani o'qituvchisi.

Respublika maqsadli kitob jamg'armasi mablag'lari hisobidan chop etildi.

Ibrohimov O.

Musiqa: 4-sinf uchun darslik. Qayta ishlangan va to'ldirilgan 7-nashri.
— T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2020.— 112 b.

UO'K 78 (075)
KBK 85.31ya71

ISBN 978-9943-6106-7-5

© **O. Ibrohimov**
© **G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2007-2020**

SO‘ZBOSHI

Aziz o‘quvchi! Har bir xalqning orombaxsh kuy-ohanglari, qo‘shiq-aytimlari, bir so‘z bilan aytganda, milliy musiqasi bo‘ladi. Xalq musiqasi ko‘p va uzoq asrlik sinovlardan o‘tgan va qalbimizga jo bo‘lgan ma‘naviy boyligimizdir.

Xilma-xil cholg‘ularimiz va ularda sadolanib kelayotgan milliy navolarimiz esa ana shu ma‘naviy boylikning ajralmas qismidir.

Qo‘lingizdagi darslik sizlarni ana shunday ma‘naviy go‘zallik va boyliklardan bahramand etish istagida yozilgan.

Unda xalqimizning turmush tarzi, mehnat faoliyati va turli bayram marosimlari bilan bog‘liq qo‘shiqlari, milliy cholg‘ulari haqidagi ma‘lumotlar bilan tanishasiz, noyob kuy-qo‘shiqlarni tinglaysiz, ulardan ayrim namunalarni kuylashni o‘rganasiz. Shuningdek, O‘zbekiston bastakorlari va kompozitorlarining Siz o‘quvchilar uchun ijod etgan qo‘shiqlari bilan tanishasiz!

Darslikda qo‘llangan quyidagi shartli belgilarni eslab qoling:

— musiqa tinglash;

— mustaqil o‘qish;

— aytim mashqlari;

— savol va topshiriqlar;

— qo‘shiq kuylash;

— musiqa savodi;

— nota bilan kuylash;

— QR kod.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI DAVLAT MADHIYASI

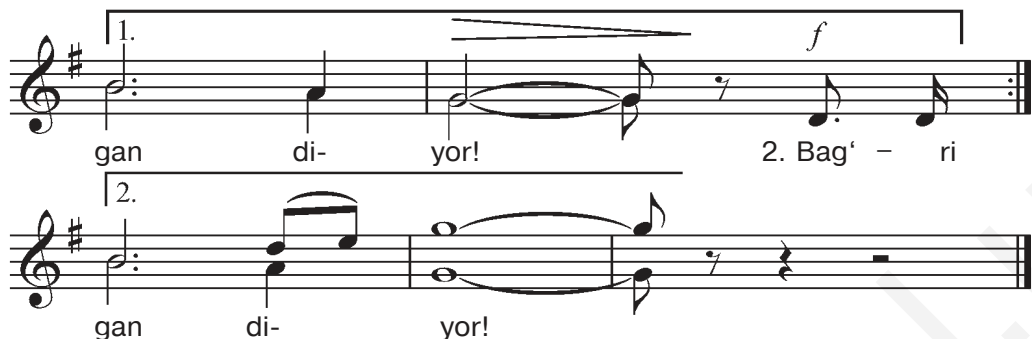
Abdulla Oripov

Mutal (Mutavakkil) Burhonov

SO'ZI Tantanavor

MUSIQASI

1. *f* Ser- qū- yosh, hur o'l- kam, el-
ff ga baxt, na- jot, Sen o'-zing do'st-lar- ga yo'l- dosh, meh-ri-
p bon! Meh-ri- bon! Yash-na - gay to a- bad il-
f mu fan, i- jod, *mf* Shuh-ra-ting por - la - sin to - ki bor
f hon! *ff* Ol - tin bu vo - diy-lar *p* jon O'z- be- kis
ff ton, Aj - dod - lar *f* mar-do-na ru - hi sen-ga yor!
ff xalq qud- ra-ti *f* jo'sh ur- gan za-mon, *mf* O - lam-ni mah- li-yo ay- la

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
 Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
 Yashnagay toabad ilm-u fan, ijod,
 Shuhrating porlasin toki bor jahon!

Naqarot:

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
 Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
 Istiqlo'l mash'ali, tinchlik posboni,
 Haqsevar, ona yurt, mangu bo'l obod!

Naqarot.

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

BIRINCHI CHORAK

O'ZBEK XALQ AYTIMLARI

1-dars. VATANIMIZNI MADH ETAMIZ

Mustaqil Vatanimiz – O‘zbekiston Respublikasida qadimiy va yangi zamon an‘analarini o‘zida mujassam etgan musiqa san‘ati keng ko‘lamda rivoj topmoqda. Bunda xalq musiqa ijodi va xalq havaskorligi, mumtoz musiqiy meros va basta-

korlik, kompozitorlik ijodiyoti va musiqiy estrada kabi qatlamlar namoyon bo‘ladi. Bularning har biri o‘ziga xosligi va badiiy an‘analari bilan qadrlidir.

O‘zbekiston bastakorlari va kompozitorlari mustaqil Vatanimizni madh etuvchi ko‘plab musiqa asarlarini yaratdilar. Bugun ona yurtimizda yangrayotgan go‘zal ohanglar milliy musiqamiz dovruq‘ini jahonga taratmoqda.

Bu borada, ayniqsa, 1997-yildan buyon ko‘hna Samarqand shahrida har ikki yilda bir marotaba muntazam o‘tkazilayotgan “Sharq taronalari” xalqaro musiqa festivalining ahamiyati beqiyos bo‘lmoqda. Mazkur bayramona tadbir bois bebaho milliy musiqamiz xalqaro sahnalar sari dadil odimladi va jahon ham-

jamiyati e'tirofiga sazovor bo'ldi. Ayni vaqtda, jona-jon diyorimizda yosh avlodga milliy va jahon mumtoz musiqasi asosida ta'lim-tarbiya berish yo'lida muhim ishlar amalga oshirilayotgani quvonarlidir.

Oddiy musiqa shakllari. Band shakli

Har bir musiqa asari muayyan tuzilishga ega bo'ladi. Uning ana shu tuzilishi esa musiqa shakli deb ataladi. Musiqa shakllari asarlarning qaysi janrda yaratilganligi va katta-kichikligiga qarab turlicha bo'ladi. Eng oddiy musiqa shakllarini xalq qo'shiqlarida uchratish mumkin.

Xalq qo'shiqlari, odatda, band shaklida bo'ladi. Bu shakl to'rt she'riy misra va unga uyg'un to'rt kuy tuzilmasidan tarkib topadi. Bunga, jumladan, "Oh, layli", "Oyijon" kabi xalq aytimlari misol bo'lishi mumkin. Shuningdek, xalq musiqa ijodida naqarotli band shakli ham ko'plab uchraydiki, bunda she'riy misralari o'zgaruvchan har bir band orasida kelgan naqarot o'zgarmasdan takrorlanib turiladi. Bunday shakllar, asosan, yalla janri aytimlariga xosdir.

1. Oddiy musiqa shakllariga qanday qo'shiqlar kiradi?
2. Band va naqarotning farqini ayting.
3. O'zbekiston Respublikasi davlat madhiyasining mualliflari kimlar?

2-3-dars. XALQ AYTIMLARI. LAPAR

Lapar ikki kishi yoki tarafma-taraf bo'lgan ko'pchilik tomonidan aytishuv tarzida kuylanadi. Bunda taraflar birin-ketin, navbatma-navbat "savol-javob" shakliga qurilgan she'riy to'rtliklarni kuylaydilar. Xalqimiz orasida mashhur bo'lgan "Oyijon", "Qoraqosh", "Qilpillama" kabi laparlar shunday aytilar jumlasidandir. Bolalarning "Oq terakmi, ko'k terak" aytim-o'yini ham lapar xususiyatlariga ega.

Ba'zan laparlarda raqs xarakteriga ega doira usullari ham qo'llanib, bu holat goho laparchilarning navbatma-navbat raqsga tushib, aytim kuylashlariga sabab bo'ladi.

OYIJON

Jonli

O'zbek xalq lapari

O - yi - jon o - yi - jon - ey bosh- gi - nam
riy - di - ya. Bosh - gi - nang - dan o - nang o'r
Ni-ma -lar- ga og' - riy - di - ey? Bo -zor - lar
lar e - kan, Do' -kon - lar - da tu - rar e - kan,
A - na shu -ning o - ti i- pak ro' - mol O' -shan- ga og' -
riy - di - ya, O' - shan -ga og' - ri - sa
a - lam - jon, a - lam - o.

Oyijon, oyijon-ey, boshginam og'riydi-ey,
Boshginangdan onang o'rgilsin,
Nimalarga og'riydi-ey?

Bozorlarda bo'lar ekan,
Zargarlarda turar ekan,
Ana shuning oti tilla baldoq
O'shanga og'riydi-ya,
O'shanga og'risa-ya, alamjon, alamo.

Laparlarni bastakor va kompozitorlar ham ijod qiladilar. Bunga, jumladan, kompozitor Mardon Nasimovning "Bizdan sizga kim kerak?" aytim-o'yini misol bo'lishi mumkin.

BIZDAN SIZGA KIM KERAK?

Y. Qurbonov she'ri

M. Nasimov musiqasi

mf **O'rtacha tezlikda**

Qo' - zi - choq -dek sak- ra - shib, sak - ra - shib,

a tempo

di- kir di- kir o'y-nay -miz, o'y-nay -miz. Er- kin qush-dek

Q i z l a r: Qo'zichoqdek sakrashib, sakrashib,
 Dikir-dikir o'ynaymiz, o'ynaymiz.
 Erkin qushdek yayrashib, yayrashib,
 Sho'x-sho'x qo'shiq kuylaymiz,
 kuylaymiz.

Oq terakmi, ko'k terak,
 Bizdan sizga kim kerak?
 Aytingiz, kim kerak?

B o l a l a r: "Gulchehra kerak".

Maysazorda jo'sh urib, jo'sh urib,
 Gijinglagan toychoqmiz, toychoqmiz.
 Bir mayizni qirq bo'lib, qirq bo'lib,
 Yeganlardek inoqmiz, inoqmiz.

Oq terakmi, ko'k terak,
 Bizdan sizga kim kerak?
 Aytingiz, kim kerak?

Q i z l a r: "Baxtiyor kerak".

H a m m a: Bog'chamizning guliga, guliga,
Mehr qo'yib qaraymiz, qaraymiz.
Baxmal gullar qo'ynida, qo'ynida
Kapalakdek yayraymiz, yayraymiz.

Musiqaning ifoda vositalari

Bastakor yoki kompozitor musiqa asarini yaratishda kuy, ritm, lad, usul, dinamik belgilar kabi ifoda vositalarini qo'llaydi. Musiqada kuy va ritm eng muhim ifoda vositalaridan hisoblanadi. Bunda kuy bir ovozda bayon etilgan musiqiy fikrni ifodalasa, ritm esa tovushlarni vaqt nuqtai nazaridan bir tartibga solish uchun xizmat qiladi.

?! 1. Musiqani ifoda vositalari haqida so'zlab bering.

2. "Bizdan sizga kim kerak?" aytim-o'yin qo'shig'ining mualliflari kimlar?

3. Lapar aytimini toping:

A) "Qoraqosh", "Oyijon".

B) "Maktab", "Qoraqosh".

D) "Maktab", "Bilaguzuk".

4-5-dars. YALLA

Yalla ko'pgina xususiyatlari, jumladan, raqsbopligi, ijroda ko'pchilik ishtirok etishi bilan laparga yaqin bo'lgan janrdir. Ammo laparda eng avvalo, tarafma-taraf aytishuv holati muhim bo'lgani holda, yallada she'r, kuy va raqsning mushtarakligi

nisbatan muhimdir. Shuningdek, yalla lapardan farqli o'laroq, band-naqarot shaklida bo'ladi. Bunda yallachi (yakkaxon) raqs-o'yinga tushib bandlarni kuylasa, naqarotni ko'pchilik birgalikda aytadi. Yallalarda raqs bop doyra usullari va turfa cholg'ulardan iborat ansambl jo'rnavozligi qo'llanilishi mumkin.

YALLAMA YORIM

O'rtacha tez

O'zbek xalq yallasi

Qal- dir - g'och qo - ra e - kan, qa - no

la e - kan, yosh-lik -da-gi o'r - toq - lar bir u

do'st e - kan. Yal-la-ma yo - rim, yal-lo- la, yal- lo - la -

shay - lik, o'r- toq - la - shay - lik, uch

bir bo' - lib, suh - bat - la - shay - lik.

SHAFTOLIGA SAVOLIM

P. Mo'min she'ri

N. Norxo'jayev musiqasi

Quvnoq

Shaf-to -lim, oh, shaf - to - lim, oh, shaf- to-lim, oh, shaf- to

Qi - zi - lu oq, qi - zi - lu - oq, qi - zi

shaf -to - lim. Ham - ma men - day se - va - di,

Pish- gan -da ma - za bo - lim, Shaf-to - lim,

Shaf -to - lim...

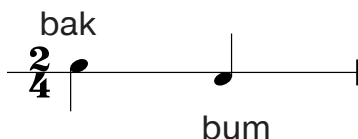
Shaftolim, oh, shaftolim, (oh),
Qizil-u oq shaftolim.
Hamma menday sevadi,
Pishganda maza bolim,
Shaftolim...

Asta aytib, asta aytib, asta
 aytib beraqol,
 Seni topgan, seni topgan, seni
 topgan qay olim?
 Indamadi shaftolim,
 Qiyin ekan savolim,
 Shaftolim.

USUL

Usul – o‘zbek milliy musiqasining muhim ifodaviy vositasi bo‘lib, u zarbli cholg‘ular (doyra, nog‘ora v.b.) – da ijro etiladi. Demak, usul zarbli cholg‘ularda hosil etiladigan o‘zgarmas takroriy ritm tuzilmalaridir. Usul, odatda, ikki tovush asosiga qurilgan bo‘ladi. Bu tovushlarni ustozlar doyra cholg‘usida “bak” va “bum” deb ataydilar. “Bak” tovushi doyraning gardishi (chetki qismi) tomon zarb berilishidan hosil bo‘ladi, “bum” tovushi doyraning o‘rta qismiga berilgan zarb tovushidan yuzaga keladi va “bak” tovushiga nisbatan quyi (past) tovush hisoblanadi. Usullarni notalar vositasida ham yozish mumkin. Buning uchun bir chiziqli nota yozuv tizimidan foydalaniladi. Bunda “bak” tovushi chiziqning ustiga, “bum” esa chiziqning ostiga nota bilan yozib qo‘yiladi.

1. Yalla janri haqida gapirib bering.
2. Yalla janri qaysi jihatlari bilan lapardan farq qiladi?
3. “Shaftoliga savolim” qo‘shig‘ining mualliflari kimlar?

6-7-dars. RAMAZON MAROSIMI AYTIMLARI

Ramazon marosimi hijriy-qamariy (oy) taqvim bo‘yicha muborak ramazon oyining uchinchi kunidan boshlab kattalar yoki bolalar ishtirokida o‘tkaziladi. Bunda marosim ishtirokchilari bo‘lgan ramazonchilar kun botgandan so‘ng har bir xonadon eshigi oldida to‘planishib, yaxshi niyat-istaklar bilan “Ramazon” yoki “Yo, Ramazon” aytimini kuylashadi. Bunga javoban uy egalaridan turli pishiriq va hadya-ehsonlar olishadi. Xilma-xil ko‘rinishlarda mavjud bo‘lgan ramazon aytimlari mazmunan o‘zaro yaqin bo‘ladi. Jumladan, ularning she‘riy to‘rtliklarida xonadon egalariga nisbatan yaxshi istak va ezgu niyatlar bildiriladi, ba‘zan esa hazil-mutoyiba, mazmunli bandlar ham kuylanadi.

⦿ Ramazon marosimi aytimlaridan namuna tinglang.

Ramazonning uch kunini tutib keldik sizga,
Ramazonning zakotini bering bizga.
Yo Ramazon aytib keldik eshigingizga,
Qo‘chqordek o‘g‘il bersin beshigingizga.

NISHOLDA

R. Tolib she'ri

D. Omonullayeva musiqasi

Quvnoq

To'y-da, bay-ram-da, Ro'-za ay-yom-da, Tan-siq ni-shol-da,
Tor-tiq ni-shol-da. Muz-qay-moq-dan zo'r, ma-na, ya-lab ko'r.
Naqarot:
Oh-oh ni - shol-da, op-poq ni-shol-da, Ma-za - li, tot - li- oh!
Mis-li nov - vot - li - oh! Oh- oh ni-shol-da,
op- poq ni- shol -da! Muz-qay - moq dan zo'r - oh!
Ma-na ya-lab ko'r-oh! Oh oh - oh ni - shol-da,
1. qay - moq ni- shol-da! 2. Qay - moq ni-shol - da!

1. To'yda, bayramda,
Ro'za ayyomda
Tansiq nisholda,
Tortiq nisholda.

Muzqaymoqdan zo'r, oh!
Mana, yalab ko'r, oh!
Oh-oh nisholda,
Qaymoq nisholda.

Muzqaymoqdan zo'r,
Mana yalab ko'r,
Oh-oh nisholda,
Oppoq nisholda.

2. Buncha ham shirin,
Kim bilar sirin?
Oh-oh nisholda,
Qaymoq nisholda.

Naqarot:

Mehmonga yuzim,
Xizmatda o'zim.
Tayyor nisholda,
Mador nisholda.

Mazali, totli, oh!
Misli novvotli, oh!
Oh-oh nisholda,
Oppoq nisholda.

Naqarot.

DINAMIK BELGILAR

Dinamik belgilar – musiqa asarining badiiy ifodaviyligini kuchaytirish uchun qo'llaniladigan maxsus belgilar bo'lib, ular odatda, qisqartirilgan holda beriladi.

p (piano) – asarni ohista (mayin) ijro etish belgisi.

f (forte) – asarni kuchli (qattiq) ijro etish yoki kuy-lash belgisi.

U odatda nota yo'lining ustiga qo'yiladi

- ?! 1. Ramazon marosimiga mansub qanday qo'shiqlarni bilasiz?
2. "Nisholda" qo'shig'ining she'rini yod oling.
3. Dinamik belgilar haqida gapirib bering.

8-dars. ALLA AYTIMLARI

Xalqimizda mavjud odatga ko'ra, oilada yangi tug'ilgan to'ng'ich farzand sharafiga beshik to'yi marosimi o'tkaziladi hamda shu vaqtdan e'tiboran chaqaloq hayotida muhim bo'lgan 2–3 yillik “beshik davri” boshlanadi. Ona chaqaloqni uxlatish maqsadida beshikni tebratib, qo'shiq kuylaydi. “Beshik vaziyati” bilan aytiladigan bunday aytim “Alla” yoki “Beshik qo'shig'i”, deb ataladi. Onalar ijodi bo'lgan bu aytimlarda bolani ovutishga qaratilgan so'z-iboralar, shuningdek, onaning farzandi haqidagi orzu-niyatlari bayon qilingan to'rtliklar badiha etiladi. “Alla eshitgan bola kelajakda o'z ota-onasiga mehrlı, iymonli, e'tiqodli, ona tuprog'iga, el-yurtiga sodiq, vatanparvar, insonlarga hamdard bo'ladi”¹.

🕒 “Alla” aytimini tinglab, undan olgan taassurotingizni gapirib bering.

ALLA

Ohista

O'zbek xalq aytimi

Al- la ay - tay, jo- nim
Al -la ay - tay, jo- nim

bo - lam, qu - loq sol - gin al - la.
bo - lam, shi- rin qo' - zim al - la.

¹ Asrlarga tengdosh qo'shiqlar. Tuzuvchilar: Y. Abdurahmonov, J. Eshonqulov. Toshkent. 1991yil, 5-bet.

Shi-rin al - lam ting-lab as - ta
Sen qu - von -chim, if - ti - xo - rim,

ux - lab qol - gin al - la.
ko' - rar ko' - zim al -

Alla aytimlari bastakor va kompozitorlar tomonidan ham ijod etiladi. Jumladan, avstriyalik kompozitor Wolfgang Amadey Motsartning “Alla” aytimi mashhur bo‘lib, u o‘zbek tilida shunday kuylanadi:

ALLA

V. Motsart musiqasi

Shoshmasdan

Yot bo - lam, ux - la qo' -

Uy - lar - da o'ch - di chi -

Ux - lar a - sal a - ri -

Ux - lar ba - liq - lar tinch -

Ko'k - da oy yar - qi - ray -

De - ra - za - dan qa - ray

Ko'z - la - ring yum - gin qo' -

Yot, qu - von - chim, qun - du - zim

la - la - la

OYIJONIM ALLASI

T. Mahmudov she'ri
Shoshmasdan

F. Alimov musiqasi

Yo-qim - li, shi - rin bi - ram

o - yi - jo - nim al - la - si,

Dil-ga baxsh e-tar o - rom o-yi - jo- nim,

o - yi - jo - nim, o - yi - jo - nim al

1. 2.

mp

Ux - la, ux - la, qo' - zim, der,

Sen su- yan- gan to - g'im, der,

Gul -ga to'l - dir bo- g'im, der, jon (ey).

O -yi - jo - nim, o - yi - jo - nim.

1. 2.

o- yi - jo- nim al -la- si.

O -yi - jo- nim al - la- si.

“ALLA” HAQIDA RIVOYAT

Rivoyat qilishlaricha, jannatdan quvilgan Odam Ato bilan Momo Havo bir-birlariga ko'ngil qo'yishib, egizak farzand ko'rishibdi. Xudoning bu marhamatidan boshi osmonga yetgan Odam Ato shikorga¹ ketibdi. Hamma yoq osoyishta bo'lib, yer yuzidagi bu jimlikni faqatgina ikki chaqaloqning betoqat yig'lagan ovozi buzar ekan. Momo Havo nima qilishini bilmay turganida uning yuragiga qandaydir bir jozibali alla qo'shig'i kelgan ekan:

Alla, bolam, baxtiyor,
Har ishning ham vaqti bor.
Otang ketgan shikorga,
Alla, bolam, alla yo.

¹ Shikor — ov.

Aytishlaricha, yer yuzida paydo bo'lgan birinchi go'dakka aytilgan alla mana shunday boshlangan ekan... Yer yuzidagi jamiki qo'shiqlar ona allasidan boshlangan. Biz tinglab orom olayotgan eng yaxshi qo'shiqlarning kelib chiqishi ham ona allasiga borib taqaladi.

(**“Asrlarga tengdosh qo'shiqlar”** kitobidan.)

9-dars. BOLALAR XALQ O'YIN-QO'SHIQLARI

Uzoq asrlardan bizgacha yetib kelgan bolalar qo'shiqlari o'zbek xalq og'zaki badiiy ijodining tarkibiy qismini tashkil etadi. Ularda yosh avlodning jo'shqin hayoti, yil fasllari va turli bayramlarga munosabati o'ziga xos ifoda etiladi.

Bolalar qo'shiqlarining ko'pchiligi o'yin bilan yoki o'yin vaziyatida aytilgan. Bahor faslida kuylangan “Binafsha”, “Chittigul”, “Yomg'ir yog'aloq”, “Laylak keldi” singari qo'shiqlar shular jumlasidandir. Masalan, bahor chog'i yomg'ir shivalab yog'arkan, shu fursatda quvongan bolalar o'yinga berilib, mutoyiba ila “Yomg'ir yog'aloq” qo'shig'ini kuylaydilar.

YOMG'IR YOG'ALOQ

O'zbek xalq qo'shig'i

O'rtacha tez

Naqarot:

Tarnovdan toshib, Yashnasin dala, Yomg'irdan foyda,
Oqadi shoshib. Ochilsin lola. Maysaga, donga.
Ariqlar to'lar Dala qo'ynida El serob bo'lar
Zo'r anhor bo'lib. Oqsin shalola. Paxtaga, donga.

OQ TERAQMI, KO'K TERAQ

O'rtacha tez

O'zbek xalq qo'shig'i

kim ke - rak? Jaj - ji qiz - gi - na ke -

MAKTAB

K. Turdiyeva she'ri

J. Abdurahmonov musiqasi

O'rtacha tez

Bu qan-day a - ziz dar- goh, Mu-qad-das

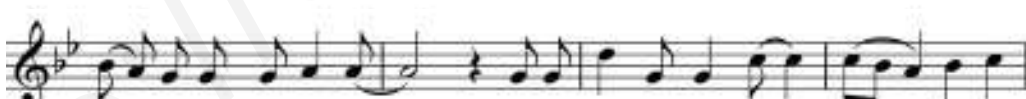
biz-ga har- chog'. Bi - lim, deb bosh-lar yo'l - ga, biz -lar-ni

ta-nish yo'l - ka. Qi - la -san hi -sob-ki- tob, be ra- san sa-

vol - ja - vob. Qo'-ling-da daf - tar - qa - lam,

ga qu-vonch-li o- lam! U-ni so'z-lay-miz maq - tab, U -ni

a - tay-miz - "Mak - tab!" Un - da har ku - ni

noq ja-rang-lay-di ja-rang-lay-di qo'n-g'i -roq.

O'quvchi, ustoz yurti,
Uning ishi – "O'qi, yoz" yurti.
O'rgatadi do'stlikka,
Doim to'g'riso'zlikka.

Qilasan hisob-kitob,
Berasan savol-javob.
Qo'lingda daftar-qalam,
Unda quvonchli olam!

Naqarot:

Uni so'zlaymiz maqtab,
Uni ataymiz – "Maktab!"
Unda har kuni quvnoq
Jaranglaydi qo'ng'iroq.

Lad. Do major tonalligi

Lad so'zi "to'g'ri", "bir-biriga mutanosib, hamohang tovushlar" kabi ma'nolarni bildiradi. Har bir qo'shiqning kuyi esa bir-biriga o'zaro bog'langan tovushlar asosida yuzaga keladi. Demak, lad – bu o'zaro uyushib kelgan ohang tovushlarining tuzilmasidir. Agarda biz shu tovushlarni tayanch pardadan boshlab yuqoriga qarab tuzib chiqsak, to'g'ri tovushqator (zinapoya) hosil bo'ladi. Lad musiqiy asar xarakterini belgilashda muhim omildir.

Do major tonalligining asosiy tayanch pardasi (tonikasi) "do" tovushidir.

Mazkur major tovushqatori "do" pardasidan boshlanib yuqoriga qarab quyidagicha tuziladi:

Musiqada xilma-xil ladlar uchraydi, ammo **"major"** va **"minor"** deb ataluvchi ladlar keng ommalashgan, ular turlicha xarakterga ega.

Bardam, quvnoq, yorug' kuylarga major ladi mosdir. Qayg'uli va g'amgin kuylarga minor ladi mosdir.

- ?! 1. "Yomg'ir yog'aloq" xalq qo'shig'ini tavsiflang.
2. "Oq terakmi, ko'k terak" xalq qo'shig'ini yod oling.
3. Domajor tovushqatorini kuylab bering.

IKKINCHI CHORAK

XALQ QO'SHIQLARI VA RAQSLARI

1-dars. XALQ QO'SHIQLARI

O'zbek xalq og'zaki ijodiyotining ajralmas qismini qo'shiq-aytimlar tashkil etadi. Mavzu va mazmun jihatidan xilma-xil bu qo'shiqlar o'zida xalq hayoti, turmush tarzini ifoda etadi. Shu bilan birga qo'shiqlarda odamlarning ona-Vatanga, tabiatga, atrof-muhitga, oila va yor-u do'stlariga mehr tuyg'ulari badiiy aks etadi.

Xalq qo'shiqlari dastlab el orasidan chiqqan dehqonlar, hunarmandlar, xizmatchilar va ziyolilar tomonidan turli vaziyatlarda to'qilgan. Biroq ko'p hollarda ularning nomlari bizga noma'lum bo'lib qolgan, chunki yangi yaratilgan qo'shiq, odatda, yozib olinmagan, balki og'zaki ravishda aytilgan va shu asnoda (yo'sinda) bir aytuvchidan ikkinchisiga, otadan o'g'ilga, bobolardan nabiralarga o'tib, omma orasida yoyilgan. Shu tarzda o'zbek xalq qo'shiqlari ajdodlardan avlodlarga ma'naviy meros bo'lib, bizga qadar yetib kelgan.

Xalq qo'shiqlarini aytish vaziyati va mazmuniga ko'ra "Mehnat qo'shiqlari", "Oilaviy (to'y) marosim qo'shiqlari", "Mavsum aytimlari" va "Bolalar qo'shiqlari" kabi turlarga ajratish mumkin. Bulardan tashqari, madaniy hordiq chiqarish paytida aytishga mo'ljallangan lapar, yalla va ashula kabi aytimlar xalq orasida keng tarqalgan.

QO'SHIQ

Qo'shiqlar ko'proq 7 yoki 8 bo'g'inli she'riy bandlar asosida (jo'rsozlarsiz) aytiladi. Bunda bandlar orasida takrorlanib turuvchi maxsus naqarot misralari bo'lmaydi.

OH, LAYLI

O'zbek xalq qo'shig'i

Quvnoq

Tom bo-shi-da to-g'o - ra, Tan-dir to' - la zo -

-ra, Zo- g'o- ra- ni yo - pol - may (o'r-

Cho - lu kam - pir o - vo - ra.

Bolalarning “Tomdan tarasha tushdi”, “Olatoy”, “Chuchvara qaynaydi” singari aytimlari ham qo'shiq janriga misol bo'lishi mumkin.

OFTOB CHIQDI OLAMGA

O'rtacha

O'zbek xalq qo'shig'i

Of - tob chiq - di o - lam - ga, yu - gu- rib
xo - lam - ga. Xo - la, xo - la kul - cha
xo- lam de- di o' - tin ter, O' - tin ter-
bir qu - choq, non yop - dim o' - choq, o' -

Lya minor tovushqatori

Avvalgi darslarimizda aytib o‘tilganidek minor ham asosiy lادلarning bir turidir. Odatda, minor ladida mayin, qayg‘uli va g‘amgin kuylar yaratiladi.

Lya minor tonalligining asosiy tayanch pardasi (tonikasi) “Iya” tovushidir.

Mazkur minor tovushqatori “Iya” pardasidan boshlanib yuqoriga qarab quyidagicha tuziladi.

Iya minor

O‘rtacha tez

1. Xalq qo‘shiqlari haqida gapiring.
2. “Qo‘shiq” deganda nimani tushunasiz?
3. “Iya minor” tovushqatorini kuylab bering.

2-3-dars. XALQ RAQSLARI

Raqs – bu san’at turi bo’lib, unda insoniy tuyg’ular, ma’lum bir voqealar qo’l, oyoq va tana harakatlari orqali ifoda etiladi. Har bir xalqning sevimli kuy-qo’shiqlari bo’lgani kabi milliy raqslari ham bor.

O’zbek xalqining ana shunday raqslari qatorida “Lazgi”, “Dilxiroj”, “Tanavor”, “Andijon polkasi” kabilarni aytish mumkin. Bu raqslarga, odatda, turli xalq bayramlarida, to’y-marosimlari va oilaviy yig’inlarda o’yinga tushilgan.

Xalq raqslari o’ziga xos milliy jihatlarga ega bo’lib, ular raqsning kuyi, ritmi va raqqos harakatlarida yorqin namoyon bo’ladi. Masalan, ruslarning “Kamarincha” raqsi o’zgacha jozibasi va ayni paytda, hazilomuzligi bilan e’tiborni o’ziga tortadi.

KAMARINCHA (КАМАРИНСКАЯ)

Hazilomuz

Ukrainlarning quvnoq “Gopak” raqsida insonning epchil va chaqqon harakatlari ifoda etiladi.

GOPAK

Chaqqon

Beloruslarning hayotbaxsh “Bulba” qo‘shiq-raqsida kartoshka¹ o‘simligining ekilishidan tortib, to hosili yig‘ib olingunga qadar mehnat jarayoni tasvirlanadi.

BULBA (БУЛЬБА)

Quvnoq

Belorus xalq o‘yin-qo‘shig‘i

¹ “Kartoshka” so‘zi belorus tilida “bulba” deb ataladi.

“Shag‘ala” (Chag‘alay) qoraqalpoq raqsida milliy xalq o‘yin harakatlari qo‘shiq aytimi bilan bog‘lanib keladi. Bunda chag‘alay qushining baliq ovlash jarayoni turli harakatlar vositasida badiiy tasvirlanadi.

SHAG'ALA

Quvnoq

Qoraqalpoq xalq o'yin-qo'shig'i

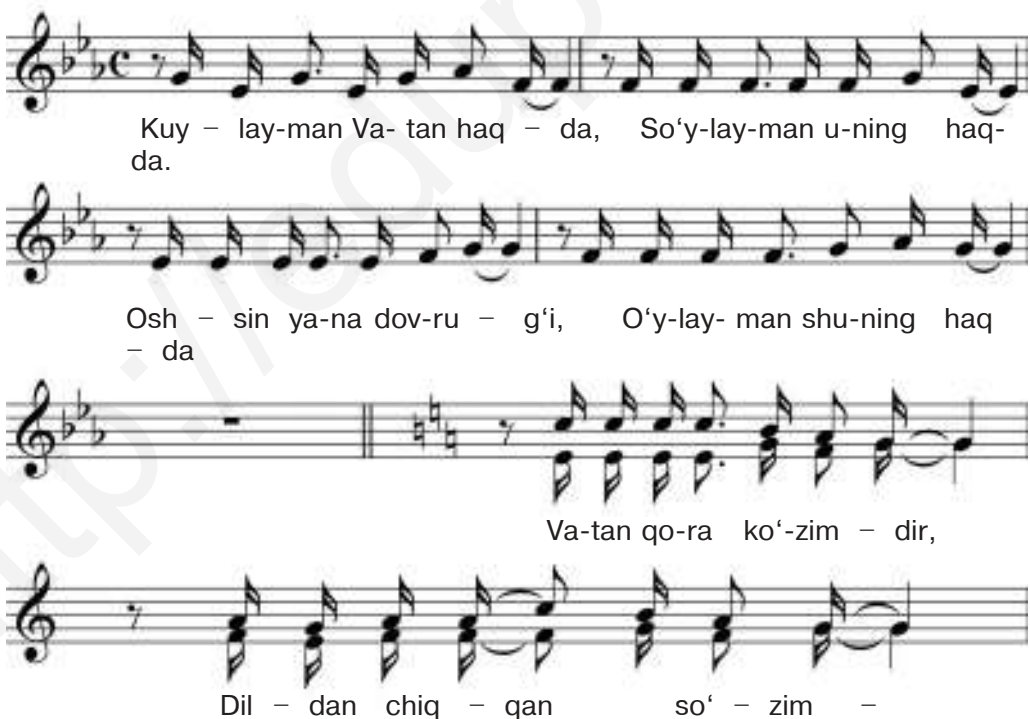
VATAN

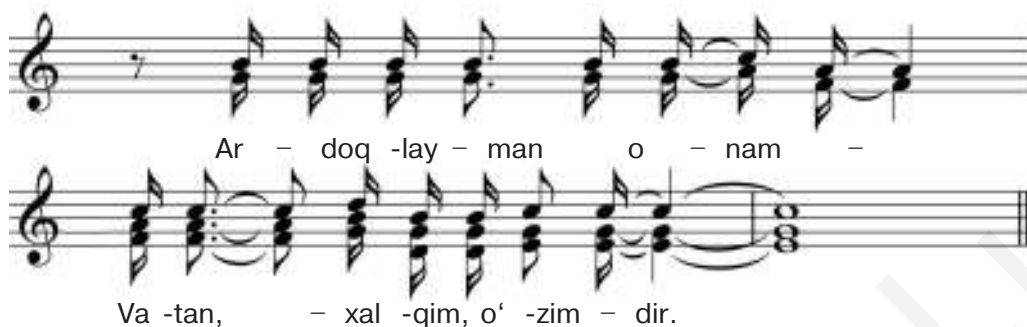

X. Rahmat she'ri

Tantanavor

X. Hasanova musiqasi

Niyati pok, ulug' dir,
 Diyor gulga to'liqdir.
 U tinchlikka bayroqdor,
 Shum urushga yo'l yo'qdir!

Naqarot:

Vatan qora ko'zimdir,
 Dildan chiqqan so'zimdird.
 Ardoqlayman onamdek,
 Vatan - xalqim, o'zimdir.

Tonika

Bolalar, agar e'tibor bergan bo'lsangiz, siz kuylayotgan ko'pgina qo'shiqlar ma'lum bir tovush bilan boshlanib, oxirida yana shu tovush bilan tugaydi. Bunday tovush qo'shiqning asosiy tayanch pardasi yoki tonikasi deb yuritiladi.

Gohida musiqa asari tonika tovushi bilan boshlanmasligi mumkin. Ammo asar oxirida tonika tovushi kelishi shart. Bunga siz kuylayotgan "Vatan" qo'shig'i misol bo'la oladi.

1. Xalq raqslari haqida nimalarni bilasiz?
2. "Vatan" qo'shig'ining mualliflari kim?

4-5-dars. MEHNAT QO'SHIQLARI

Mehnat qo'shiqlari — xalq tomonidan yer haydash, hosil yig'ish, tegirmon tortish, ip yigirish kabi jarayonlarda ijod etilgan va kuylangan.

Bajarilayotgan mehnat turiga qarab mazkur aytimlarni chorvadorlik, dehqonchilik va hunarmandchilik qo'shiqlari kabi guruhlariga ajratish mumkin.

Xususan, dehqonchilik qo'shiqlari ham o'z mavsumiga qarab turlicha bo'lgan. Chunonchi, yer haydash paytida "Qo'sh haydash" (Qo'shchi qo'shig'i) kuylangan bo'lsa, hosilni yig'ib olishda "O'rim qo'shig'i" aytilgan. "Xo'p hayda" qo'shig'i esa xirmon yanchishda kuylangan.

Xo'p hayda

O'zbek xalq qo'shig'i

O'rtacha

Xo'p hay-da - yo xo'p hay-da, xir-mon-ni qil - gil may-da,

Xir - mon-ni qil - ma-sang may-da sen-lar - ga ti - nim qay-

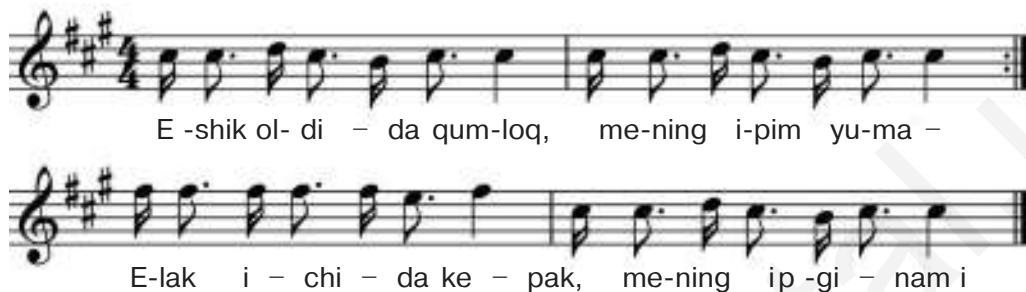
Hunarmandchilik qo'shiqlari, asosan, xotin-qizlar tomonidan gilam to'qish, do'ppi tikish va charxda ip yigirish paytida aytilgan. Mehnat qo'shiqlari odatda, band shaklida bo'ladi.

URCHUQ

O'zbek xalq qo'shig'i

O'rtacha

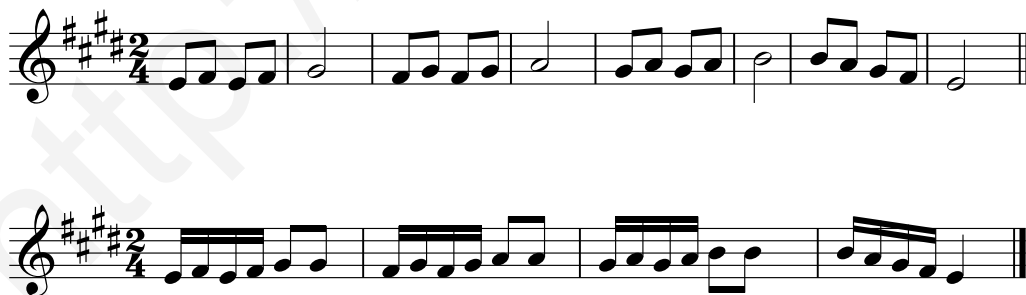
E - shik ol - di - da qum - loq, me - ning i - pim yu - ma -

E - lak i - chi - da ke - pak, me - ning ip - gi - nam i

Qo'shiqlarni kompozitorlar ham ijod etadilar. Jumladan, kompozitor Nadim Norxo'jayevning band shaklida yaratgan "Yaxshi bola" qo'shig'ida "yaxshi bola" iborasi naqarot kabi takrorlanib turadi. Bunda qo'shiqning asosiy bandlarini yakkaxon kuylay boshlasa, naqarot kabi takroriy so'zlarini hamma birgalikda aytadi. Ushbu qo'shiqni siz ham shu tarzda kuylang.

▲ Ovoz sozlash mashqlarini bajaring.

Shoshmasdan

YAXSHI BOLA

P. Mo'min she'ri

N. Norxo'jayev musiqasi

O'rtacha

Ham-ma joy - ga ya -ra - sha - di yax - shi bo

yax-shi bo-la.

Uy i-shi-ga qa-ra-sha-di

yax-shi bo- la

yax- shi bo-la.

O'y-nab yu - rib se - vi - na - di o'z - o' - zi-

yax - shi - li - gi se - zi - la - di yuz ko'

yuz - ko' - zi - dan,

yuz - ko' - zi - dan,

Coda

ya-shay-ver-sin ham-ma joy-da

yax-shi bo-la - yax-shi bo-

Kel-ti - ra-di el-ga foy-da yax-shi bo-la,

yax-shi bo-

Maktabidan qolmaydi kech,
 Yaxshi bola-yaxshi bola.
 Ikki baho olmaydi hech,
 Yaxshi bola-yaxshi bola.
 Ish buyursang deydi kulib:
 “Xo‘p bo‘ladi”, “xo‘p bo‘ladi”,
 Sheriklari — o‘rtoqlari
 Ko‘p bo‘ladi, ko‘p bo‘ladi.

Yashayversin hamma joyda
 Yaxshi bola-yaxshi bola.
 Keltiradi elga foyda
 Yaxshi bola-yaxshi bola.

Turg'un va noturg'un tovushlar

Tovushqator bosqichlari rim raqamlari bilan (I, II, III va h.k.) belgilanadi. Ushbu bosqichlar turg'un (asosiy) va noturg'un tovushlarga ajraladi. Bunda I, III va V bosqichda kelgan tovushlar turg'un (yoki tayanch) hisoblanib, ular asosida tonika uchtovushligi ham yuzaga keladi. II, IV VI va VII bosqich tovushlari esa noturg'un bo'lib, ular yondosh turg'un tovushlarga tortilish (yechilish) xususiyatni namoyon etadi. Misol:

- ?! 1. Mehnat qo'shiqlari haqida gapirib bering.
2. "Yaxshi bola" qo'shig'ining nota yozuvida uchraydigan qaytarish belgisini aniqlang.
3. Do majorda keluvchi turg'un tovushlarni aniqlang.

6-7-dars. TO'Y MAROSIMI QO'SHIQLARI

To'y "o'z nomi bilan yaqin do'st-yor, qarindosh-urug' diydoriga, shirin-shirin taomlarga, yaxshi kuy va qo'shiqqa, kurash-u ko'pkari tomoshasiga, bayram shodiyonasiga, kulgi va quvonchga to'yishdir"¹.

To'y marosimlarida musiqa muhim o'rin tutadi. Bunda ham cholg'u musiqa, ham qo'shiq aytimlari namoyon bo'ladi. Jumladan, to'y marosimlarida karnay, surnay va nog'oralardan iborat ansambl ijrosida sadolangan (taralغان) kuylar aholiga to'y boshlanganligidan xabar beradi va tinglovchida tantanavor bayram kayfiyatini uyg'otadi, raqs o'yinlariga chorlaydi hamda unga jo'r bo'ladi.

To'ylarda, odatda, "Navo", "Navo Charxi", "Begi Sulton" singari kuylar ijro etiladi.

¹ M a h m u d S a t t o r. O'zbek udumlari. Toshkent, Fan. 1993-yil, 113-bet.

SURNAY NAVOSI

O'zbek xalq kuyi

Kelinni kuyovnikiga uzatib borish vaqtida ayollar tomonidan aytiladigan “Yor-yor”lar nikoh to‘yi marosimining eng go‘zal qo‘shiq namunasidir. Nikoh to‘yining ertasiga ertalab esa kuyovning ota-onasi, qarindosh-urug‘lari va qo‘ni-qo‘shnilariga kelin nomidan “Kelin salom” marosimi o‘tkaziladi. Maxsus “Kelin salom” aytuvchi tomonidan ma‘lum kuy ohanglarida salom aytib turiladi, kelin esa egilib salom qiladi.

YOR-YOR

O'rtacha tez

Xalq qo'shig'i

Hay-hay o' - lan, jon o' - lan (o), ke-lin
kel-di, yor - yo - ro, ke-lin kel-di, Qo'-shiq
bi - lan (o) to'y bi - lan (o), ke-lin kel-

MUNOJOT

Vazmin

O'zbek mumtoz kuyi

Hurmatli o'quvchilar! Siz notaga qarab mashq qilgan musiqa namunasi xalqimiz tomonidan qadimdan sevib aytilgan "Munojot" kuyining boshlanish qismidan olingan.

O'zbekiston xalq artisti, sozanda va bastakor Imomjon Ikromov (1891 — 1980) ushbu kuyga

Imomjon Ikromov

hazrat Alisher Navoiyning “Sarvi gulro‘ kelmadi” g‘azalini bog‘lab, uning ashula yo‘lini ijod etgan. Bu ashula shunday boshlanadi:

MUNOJOT

(Sarvi gulro‘ kelmadi)

Navoiy g‘azali

I. Ikromov musiqasi

Vazmin

Agar e‘tibor bergan bo‘lsangiz, ushbu “Munojot” ashulasi Siz notaga qarab kuylagan “Munojot” parchasidan ma‘lum darajada farq etadi. Jumladan, ashula yo‘lining kuyi 4/4 takt o‘lchovida emas, balki 2/4 takt o‘lchovida berilgan.

I. Ikromov “Cho‘li Iroq” va “Ajam” nomli mumtoz kuylarga ham Alisher Navoiy g‘azallarini bog‘lab, ularni xalqimizga taqdim etgan atoqli san‘atkordir. Shu bilan birga I. Ikromov tomonidan ijod etilgan “So‘lim”, “Indamadi”, “Gul teraman saralab”, “Topilmas”, “Qoshi qarosini ko‘ring”, “Ul qaro ko‘z”, “Kim desun” kabi ko‘plab qo‘shiq va ashulalar xalqimiz qalbidan mustahkam o‘rin olgan.

KULCHA NON

P. Mo'amin she'ri

I. Hamroyev musiqasi

p **O'rtacha tez** *f* *p*

1. O-yim yop-di - lar kul-cha, moy kul-cha, moy kul-cha. Ye, de-di -lar
f *p*
to'y-gun-cha, to'y-gun-cha, to'y-gun-cha. Kul-cha o'x-shar gul-cha-ga,
f
oh, oh, oh. Yu-zim o'x-shar kul-cha-ga, oh.
f **Naqarot:**
Kul-cha no-nu kul-cha non, ko'-ri- ni-shi gul-cha non, kul-cha no-nu
1. 2.
kul-cha non, ko' - ri - ni - shi gul-cha non, gul - cha
f
ko' - ri - ni - shi gul - cha non.

2. Shirinligi o'zimday,
Issiqligi yuzimday,
Keling, o'rtoqlar, yeymiz,
Oyimga rahmat deymiz.

Naqarot:

Kulcha non-u kulcha non,
Ko‘rinishi gulcha non.
Kulcha non-u kulcha non,
Ko‘rinishi gulcha non.

- ?! 1. To‘y marosim qo‘shiqlari haqida nimalarni bilasiz?
2. “Kulcha non” qo‘shig‘ini yod oling.

MUSTAHKAMLASH UCHUN TOPSHIRIQLAR

1. Qanday qo‘shiqlar “Ramazon aytimlari” deb yuritiladi?

- A) Ramazon oyida ijro etiladigan qo‘shiqlar.
- B) Bolalar qo‘shiqlari.
- D) To‘y va marosimlarda kuylanadigan qo‘shiqlar.

2. “Yalla” deb nimaga aytiladi?

- A) Sozandachilar jamoasiga.
- B) Band-naqarot shaklidagi kuy va raqsga.
- D) Torli cholg‘uchilar jamoasiga.

3. Xalq qo‘shiqlari dastlab kimlar tomonidan yaratilgan?

- A) Dehqonlar, hunarmandlar, ziyolilar tomonidan.
- B) Bastakorlar tomonidan.
- D) Kompozitor va shoirlar tomonidan.

4. Turg‘un tovushlarni aniqlang.

- A) II, IV, VI
- B) I, III, V
- D) I, VII, III

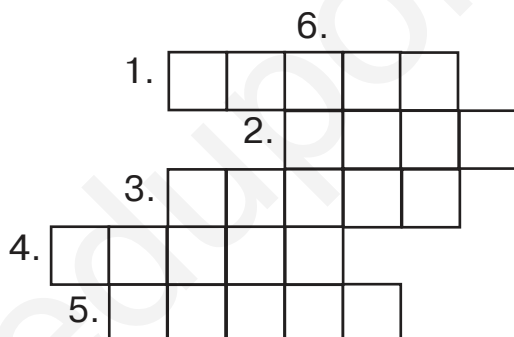
5. Qanday qo'shiqlar "Mehnat qo'shiqlari" deb yuritiladi?

- A) Vatanparvarlik ruhidagi qo'shiqlar.
- B) Bolalar qo'shiqlari.
- D) Mehnat faoliyati bilan bog'liq qo'shiqlar.

6. To'y marosim qo'shiqlarini aniqlang.

- A) "Yor-yor", "Munojot", "Kulcha non".
- B) "Munojot", "Vatan".
- D) "Yor-yor", "Munojot", "Surnay navosi".

7. Quyidagi savollarni o'qing va katakchalarni to'ldiring.

- 1. Band va naqarot shaklidagi aytim hamda raqs janri.
- 2. Chaqaloqlarning ilk eshitadigan qo'shig'i.
- 3. Ukrain xalq raqsi.
- 4. Belarus xalq qo'shiq raqsi.
- 5. O'zbek milliy zarbli cholg'usi.
- 6. Ikki kishi yoki ko'pchilik tomonidan kuylanadigan aytishuv.

UCHINCHI CHORAK

BAYRAM VA MAVSUM QO'SHIQLARI

1-2-dars. QISH FASLI QO'SHIQLARI

Ma'lumki, qish faslida dehqon ham, yer ham dam oladi. Ana shu kezlarda mahalla ahli, qo'ni-qo'shnilar, qarindosh-urug'lar, tengqur bolalar to'planishib gap-gashtaklar o'tkazishgan. Bunday gap-o'yinlar aslida "qish kunlariga mo'ljallangan bo'lib, uzun qish kechalarini obod, mazmunli qilish, ko'ngil yozish uchun tashkil etilgan"¹.

¹Mahmud Sattor. O'zbek udumlari. Toshkent, Fan, 1993-yil. 122-bet.

SOVUQ KIMNI IZLAYDI?

P. Mo'min she'ri

N. Norxo'jayev musiqasi

O'rtacha tez

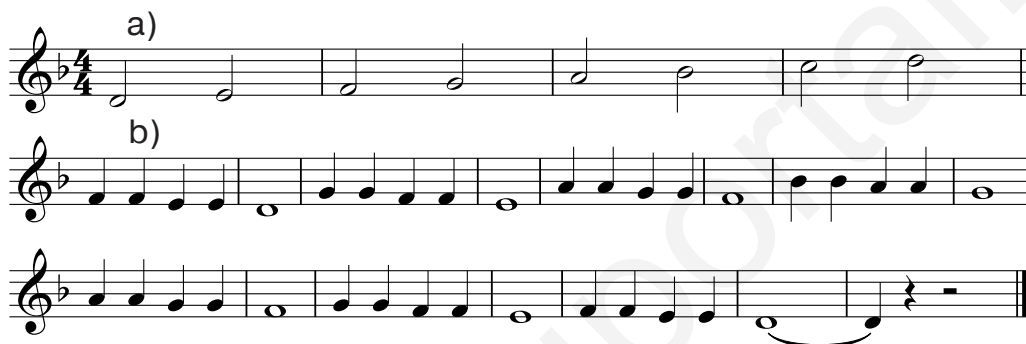
So-vuq kim-ni iz - lay - di,
Sha-mo - li g'iz - g'iz - lay - di.
Bi - la - siz - mi, so- vuq - dan Kim ku -lib, kim yig' -
Naqarot:
di. Bo'l - sa lan - ju dan - ga - sa,
Tug -ma - si - ni taq - ma - sa, So - vuq
yi - qa - di, Un-dan g'o-lib chi - qa - di.

Kiyinvolib, shaylanib,
Yursa o'ynab, aylanib,
Bo'shashmasa kim agar
Sovuq unga bo'yin egar.

Naqarot:

Bo'lsa lanj-u dangasa, Quvontirib yana-da,
Tugmasini taqmasa, Uchiradi chanada.
Sovuq tezda yiqadi, Bo'ling, deya, qahramon
Undan g'olib chiqadi. O'ynatadi qorbo'ron.

▲ **Aytim mashqlarini kuylang.**

BIZ ASKARMIZ

I. Rahmon she'ri

N. Norxo'jayev musiqasi

Marsh sur'atida

Tinch-lik u- chun qal- qon- miz, Hech bu -zil - mas qo'r-g'on-

Naqarot:

Bir, ik-ki, uch, bir, ik - ki... Ay-ting, mar-ra kim-ni - ki?

bat mar -ra biz- ni - ki, Ja-sur o'g'-lon, qiz-ni-ki.

bat mar-ra biz- ni - ki, Ja-sur o'g'-lon, qiz-ni - ki.

Ona yurt Turkistonda,
Yer-u osmon, ummonda
Chiniqishni qo'ymaymiz,
Tinchlik kuyin kuylaymiz.

Naqarot:

Uchtovushlik

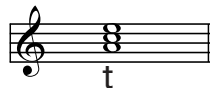
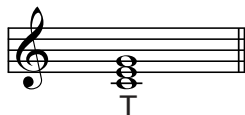
Avvalgi darslarda sizlar major, minor, tonika, turg'un va noturg'un tovushlar haqida ma'lumotga ega bo'ldingiz. Asosiy tayanch pog'ona (I) hamda III va V pog'onalarda joylashgan turg'un tovushlar birgalikda tonika uchtovushligini hosil qiladi.

I III V

Bu uchtovushlikning akkord¹ shaklidagi ko‘rinishi quyidagicha yoziladi.

Major uchtovushligi katta “T”, minor uchtovushligi esa kichik “t” harfi bilan belgilanadi.

1. “Biz askarmiz” qo‘shig‘ini yod oling va taassurotlaringizni gapirib bering.
2. Do major uchtovushligini quyidagi tartibda kuylang.
I-III-V; I-V-III; III-I-V.

3-4-dars. BAXSHICHILIK SAN‘ATI

Gap-gashtaklarda mehmondorchilik, qiziqarli suhbatlar, turli o‘yinlar bilan birga she‘rlar o‘qilgan, qo‘shiq, ashula va yallalar aytilgan, baxshilar ijrosida terma va dostonlar tinglangan.

**Xalq baxshisi
Umarqul
Po‘lkan o‘g‘li**

Baxshi — bu “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li”, “Avazxon” kabi dostonlarning ijodkori va ijrochisi bo‘lib, u dostonlarni ham so‘zlab, ham kuylab beradi. Do‘mbira cholg‘usi (ba‘zan qo‘biz, dutor) esa jo‘rnavoz soz sifatida qo‘llaniladi.

¹ Akkord (italyancha *accordo*; fr. *accord* – birdamlik)—turli balandlikdagi uch va undan ortiq tovushlarning qo‘shilib yaxlit holda yangrashi.

⊙ **“Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li” , “Oshiq G‘arib va Shohsanam” dostonlaridan namunalar tinglang.**

Uzoq yerdan kelgan aziz mehmonim,
O‘g‘lima o‘xshaydi ovozing seni.
Tez xabarin bergin chiqmasdan jonim,
Bolama o‘xshaydi ovozing seni.

O‘g‘lim borgan yerga sen ham boribsan,
O‘g‘lim bilan soz-u suhbat quribsan,
Yo o‘g‘limsan, yo o‘g‘limni ko‘ribsan,
O‘g‘lima o‘xshaydi ovozing seni.

△ **“Onajonim, sog‘ bo‘ling” qo‘shig‘ini kuy-lashni o‘rganing.**

ONAJONIM, SOG‘ BO‘LING

M. Dadaboyev she‘ri va musiqasi

O‘rtacha

mf

mf

1. Meh-ri dar-yo

o-na, siz, so‘z-la-ri dur - do-na-siz. Eng a-ziz

BAXSHI JASORATI

– Darvozani ochamiz, mo‘r-malaxday¹ bostirib kelgan sahroyilarga endi bas kelib bo‘lmaydi. Darvozani ochmasak, shaharni yo suvga bostiradi, yo o‘t qo‘yib, kunpayakun² qiladi, – debdi Toshkent biyi³ balo-qazoday yopirilib, qal‘a devorlarini buzayotgan dushmanlardan qo‘rqib ketib.

– Biyimiz to‘g‘ri aytadilar, kalitlarni topshirmoq lozim. Ular ko‘pchilik, biz ozchilikmiz. Halizamon bostirib kirib, qirg‘inbarot qilishadi, – deb uning gapini ma‘qullabdi o‘ng qo‘l yordamchi.

Boshqalar ham unga qo‘shilishibdi. Shundan so‘ng Toshkent oqsoqollari maslahatni bir joyga qo‘yib, darvozani dushmanga ochishga qaror qilishibdi. Shu payt ostonada juldurvoqi kiyimli, yuz-ko‘zi qon bir yigit paydo bo‘libdi.

– Yo‘q, darvozani ochmaymiz. Bosqinchilar shaharga kirsa, uni vayron qilib, o‘g‘illarimizni qulga, qizlarimizni cho‘riga aylantiradi. Xo‘p desangizlar, men bir o‘zim bosqinchilarni shum niyatlaridan voz kechtirib, izlariga qaytarib yuboraman, – debdi u.

– Qanday qilib?! Shunday dushmanni-ya! – deb hayron bo‘lishibdi yig‘ilganlar.

Biy ham:

– Bo‘lmagan gap! Shuncha yigitlar daf etolmagan dushmanni bir o‘zing qanday daf eta olarding?! – deb hayron bo‘libdi.

¹ Mo‘r-malaxday — qumursqa va chigirtka kabi.

² Kunpayakun — yanchilib, yo‘q bo‘lib ketmoq.

³ Biy — bek (mansabdor shaxs), shahar hokimi.

– Bir o‘zi dushmanga bas kela olmaydi. Kalitni dushmanlar qo‘liga topshirmoq lozim, – hamma yoqdan shovqin-suron ko‘tarilibdi. Shunda haligi yigit:

– Jangda men ham qatnashdim. To‘g‘ri, yovni qilich bilan daf etolmadik, eta olmaymiz ham. Ammo men baxshiman. Qani, do‘mbiramni ishga solay-chi? Balki qilich daf etolmaganni do‘mbira daf etar, – debdi.

Biy boshliq oqsoqollar o‘ylab-o‘ylab, oxiri baxshining taklifiga rozilik bildirishibdi. Baxshi yigit do‘mbirasini qo‘liga olib, qo‘rg‘onning eng baland joyiga chiqib, dushman turgan tomonga qarab olib, do‘mbirasini chala boshlabdi... Yov-yovlab yurganlardan biri o‘q-yoyi bilan uni qulatmoqchi bo‘lgan ekan, sarkardasi yo‘l qo‘ymabdi.

Baxshi yigitga qarab:

– Hoy, yigit, bu yoqqa tush, – deb baqiribdi.

Baxshi yigit qo‘rg‘onning tashqarisiga chiqibdi.

– Kimsan, kasb-koring nima? – deb so‘rabdi sarkarda.

– Baxshiman, – deb javob beribdi u.

– Baxshi bo‘lsang, yaxshi odam ekansan. Qo‘lingdagi do‘mbirang bilan bir zumda meni ham kuldirib, ham yig‘lata olsang, seni omon qoldirib, yurtningni qamal qilishni to‘xtataman-da, orqamga qaytib ketaman. Buning uddasidan chiqa olmasang, teringni shilib, tanangni dorga torttiraman. Shahring kulini ko‘kka sovurib, yer bilan yakson etaman, – debdi.

Baxshi yigit rozi bo'libdi. Chunki baxshining o'zi ham, do'mbirasi ham tobida ekan-da! U do'mbirasiga qarab: "Tulporim, kuchingni ko'rsat, shunday sayraki, kulgidan buning ichagi uzilsin, yig'idan ko'zi yumilsin", debdi-da, qulog'ini buray boshlabdi.

Do'mbira shu yerning tutidan qilingan emasmi, baxshi yigitning so'zini "ma'qullaganday" popugini silkitib, "sayray" ketibdi. Qo'shiqni shunday aytibdiki, tog' va yer tebranibdi, dov-daraxtlar silkinibdi. Bir payt bosqinchi lashkarboshining ko'zidan yoshi shashqator oqib:

– Bo'ldi, bas qil, yuragimni ezib yubording! – deb uni zo'rg'a to'xtata olibdi.

Baxshi yigit do'mbira chertib, qo'shiq aytishdan to'xtabdi. Keyin yana qo'shiq boshlabdi. Avjiga chiqqanda, dushman boshlig'ining kulgidan ichaklari uzilay-uzilay debdi. Hamma hayron emish. Negaki, sarkarda umrida bunaqangi ahvolga tushmagan, bir zumda ham yig'lab, ham kulmagan ekan-da!

Sarkarda o'ziga kelib:

– Ko'p joylarni qilich kuchi bilan zabt etdim. Ammo seni zabt eta olmadim, qo'shig'ing taslim etdi. Men niyatimdan qaytdim. Izinga qaytaman. Ammo bir iltimos qilsam, yo'q demaysanmi? – debdi.

– Ayting, – debdi baxshi yigit.

– Men bilan ketsang, o'ng qo'l vazirim qilib olaman. Butun umring rohat-farog'atda o'tadi, – debdi sarkarda.

– Yo‘q, men shu yerda tug‘ildim, shu joyda o‘laman, – debdi baxshi.

Shunday qilib, baxshi yigitning do‘mbirasi bilan qo‘shig‘i Toshkent qal‘asini xonavayron, elini talon-toroj bo‘lishidan saqlab qolgan ekan.

(**“O‘zbek asotirlari, hikmatlari, rivoyatlari”** kitobidan.)

- ?! 1.** “Oshiq G‘arib va Shohsanam” dostonidan olingan namunaning mazmunini so‘zlab bering.
2. “Onajonim sog‘ bo‘ling” qo‘shig‘ining mualliflari kimlar?
3. “Baxshi jasorati” rivoyati nima haqida?

5-6-dars. BAHOR FASLI QO‘SHIQLARI

O‘zbek xalqining yil oylari va fasllariga bog‘liq holda o‘tkaziladigan an‘anaviy marosim va udumlari bor. Masalan, go‘zal bahor faslida Navro‘z bayrami keng nishonlangan, lola sayillari hamda dehqonchilik mehnatining boshlanishi bilan bog‘liq “Shox moylar” marosimi o‘tkazilgan. Shuningdek, kuz faslida yig‘im-terim ishlari olib borilgan bo‘lsa, qish faslida gap-gashtaklar uyushtirilgan. Xalq og‘zaki musiqa ijodida ana shu kabi mavsum-marosimlarga bevosita (yoki bilvosita) bog‘liq qo‘shiqlar ham yuzaga kelgan.

NAVRO‘Z BAYRAMI QO‘SHIQLARI

Go‘zal bahorni bayram fasli deb ataydilar. Chunki bu faslda Navro‘z, ya‘ni yangi yil bayrami keng nishonlanadi. Navro‘z bayramida qo‘shiq-yallalar kuylanadi, o‘lan-aytishuvlar va turli

xil qiziqarli o'yinlar o'tkaziladi. Shuningdek, bu bayramda ko'klam o'simliklari unib chiqishi munosabati bilan aytiladigan alohida qo'shiqlar ham mavjud. Masalan, boychechak va binafshalarning ochilishi shodlik tuyg'ulariga sabab bo'lgan va bu tuyg'ular maxsus aytimlarda o'z ifodasini topgan. Bu holatni, jumladan,

boychechak haqidagi qo'shiqlarda his etamiz. Boychechak Navro'zning darakchisi hisoblangan, chunki uning unib-o'sib chiqishi Navro'z kuniga to'g'ri keladi. Shu bois boychechakni qir-adirlardan topib kelib, u haqida shodlik qo'shig'ini uyma-uy yurib kuylaganlar va shu tarzda bu xushxabarni qo'ni-qo'shni, mahalla ahliga yetkazganlar.

BOYCHECHAK

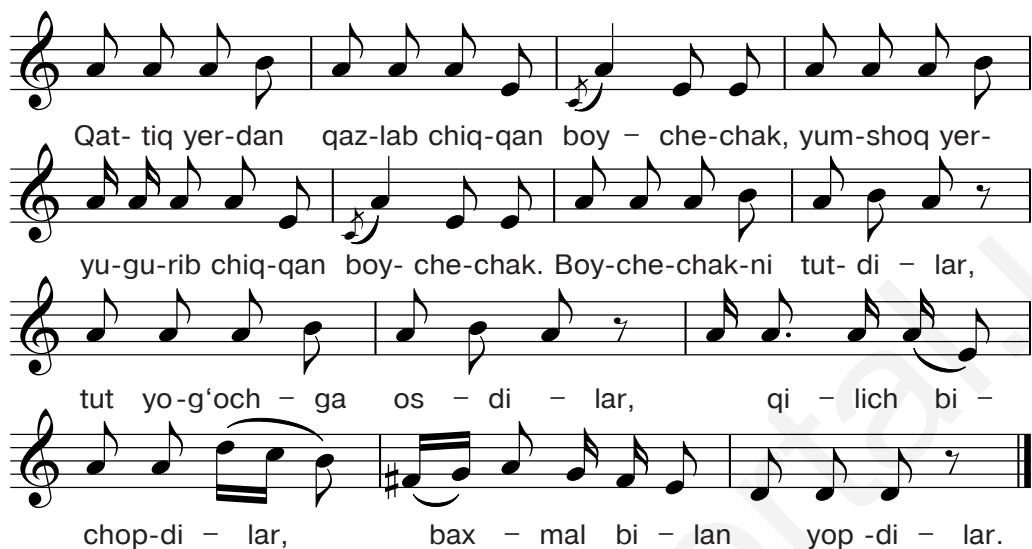

Sho'x

O'zbek xalq qo'shig'i

Boy-che-cha-gim bog'-lan-di, qo-zon to' - la ay-ron -dir,

Ay- ro-ning-dan ber-ma -sang, qo-zon -la- ring vay-ron-dir.

Navro'z kunlari shodlik tuyg'ularini ifoda etuvchi cholg'u kuylari ham ijro etilgan. Ana shunday ko'hna kuylarning ayrimlari bizning davrgacha yetib kelgan. Xususan, "Bahor keldi", "Lola" singari o'zbek xalq qo'shiqlari shular jumlasidandir.

BAHOR KELDI

O'zbek xalq qo'shig'i

Shoshmasdan

Ba-hor kel-di, o - chil -di gul- lar har yon- da,
Bul-bul-lar say - ra - sha - di u yon- bu yon- da.

Toshdan toshga echkilar Tog'dan ko'lga tiniq suv
Sakrab o'ynaydi. Tushdi shildirab,
Tog' bag'rida qo'zilar Ko'l ichida suv to'la
O'tlab ma'raydi. Turar miltillab.

Bahor faslida qir-adirlarda lola-gullar ochilib, tabiat manzaralari yanada go'zal tus oladi. Shunday damlarda xalqimiz lola sayli bayramini o'tkazgan. Yoshlar, o'spirin bolalar qir-adirlarda sayr qilishib, quchoq-quchoq lola terishgan, so'ngra ularni qo'ni-qo'shnilariga, qarindosh-urug'lariga ulashishgan hamda lola haqida qo'shiqlar kuylab, turli o'yinlar o'ynashgan.

LOLA

O'zbek xalq qo'shig'i

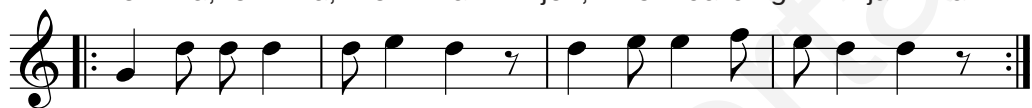
Quvnoq

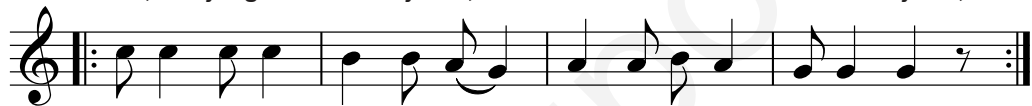
Lo - la, lo - la, lo - la - jon, o'-sar jo- ying da - la - da,

Lo - la, lo - la, lo - la - jon, chi-da-ding-mi ja - la -

Yur, sa-yil-ga bo-ray-lik, lo - la - lar-ni ko'-ray-lik,

Qu-cho- g'i -miz to'l- di- rib lo - la- gul- lar te - ray- lik.

Go'zal bahor manzaralari bastakorlarimiz ijod etgan kuy va qo'shiqlarda ham o'z aksini topgan. Xususan, xalqimizning sevimli san'atkori Yunus Rajabiy ijodiga mansub "Bahorim" kuyida ko'rkam fasl ila uyg'ongan nafis tuyg'ular ifodasi his etiladi.

BAHORIM

Yunus Rajabiy musiqasi

O'rtacha tez

N. Narzullayev she'ri

G. Qo'chqorova musiqasi

O'rtacha tez

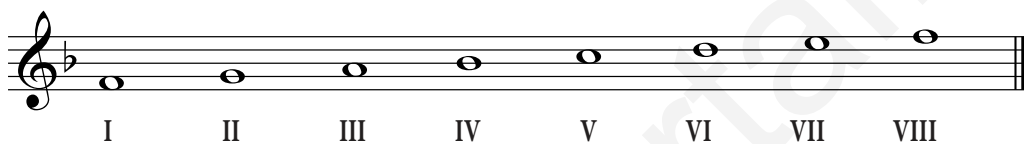
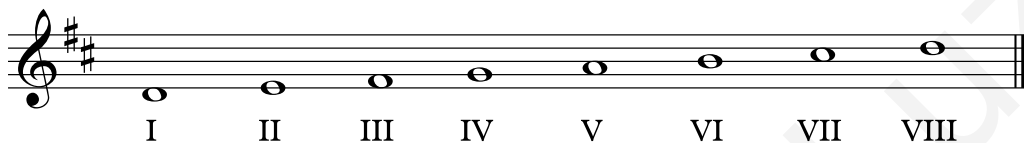
Fas-li nav-ba- hor ki-rib kel-di e-lim - ga,
Za-ri-ni soch-di qu-yosh biz-ning o-na za-min-ga.
Sho-yi yap-roq-la-ri - ni yoy-di go'-zal bi-naf-sha.
Xush-bo'yhid-la-rin so-chib, jil-ma-ya-di u biz-ga. Qan-day go'
zal-ki bu ba-hor, bu ba-hor, o - lam to'l- di gul-che-chak-
gul-che-chak-ka. Cha-raq- la-gan qu-yosh ku- lib,
sa-xo-vat qi-lar el-ga. Qan-day g'o - zal- ki bu ba-hor, bu ba-

Bahor chiroyin
 kuzatgin-chi sen bir on,
 Naqadar go'zal bahor,
 chiroyidan bo'ldik lol.
 Bu chaman maysazorlar
 yurtimizga yarashar,
 Jajjigina qalbimga
 cheksiz quvonch bag'ishlar.

♫ Berilgan tovushqatorlarni aniqlang. Nota daftariga turg'un tovushlarni yarimtalik cho'zimlarda, noturg'unlarni esa choraktalik cho'zimlarda yozing.

- ?! 1. Bahor fasliga atalgan qanday qo'shiqlarni bilasiz?
2. "Bahor keldi" qo'shig'ining asosiy tayanch pardasini aniqlang.
3. "Navbahor" qo'shig'ini yod oling.

7-8-dars. BAHOR ELCHILARI VA TABIAT

Ma'lumki, xalqimiz qadimdan laylak, turna, qaldirg'och kabi qushlarni bahor elchilari sifatida e'zozlab keladi. Chunki bu qushlarning uchib kelishi yaxshi kunlardan "darak" bergan. Masalan, erta bahorda laylakni ko'rish baxtdan nishona deyilsa, laylak uchib kelgan tomondan ko'ringan odam qishloqqa qut-baraka keltiradi, deb e'tiqod qilingan. Chunonchi, barvaqt uchib kelgan turna erta bahorni daraklasa, pastlab uchgan turna rizq-ro'z unumli bo'lishini anglatgan va hokazo¹.

¹ Navro'z. Tuzuvchilar: T. Mirzayev, M. Jo'rayev. Toshkent, Fan, 1992-yil, 85–90-bet.

ARG'AMCHI

Shoshmasdan

O'zbek xalq qo'shig'i

Naqarot:

Ar- g'am -chi, gi - lam - chi, ar-g'am- chi, gi- lam -chi,

Band

Tur -na de- sam tu -rum - li, keng da - la -ga qo' - nim-

Tur - na- lar uch - sa past- lab riz-qing ke- lar u- num -

Naqarot:

Ar-g'am -chi, gi - lam -chi, ar- g'am-chi, gi- lam -chi,

Bolalar qushlarning uchib kelishini intizorlik bilan kutishgan. Chunki qushlar issiq kunlar boshlanishining “xabarchisi” hamdir. Shu bois, masalan, laylak uchib kelganini ko'rgan bolalar “Laylak keldi” qo'shig'ini kuylashgan va bu haqda kattalarni ham xabardor etishga oshiqqanlar:

Laylak keldi, yoz bo'ldi,
Qanoti qog'oz bo'ldi.
Dala-dashtlar qulf urib,
Daryo bo'yi soz bo'ldi...

Goho xo'rozlarning qo'ng'iroqdek ovozlari ham bolalarning zavqlanishiga sabab bo'lib, ular xo'rozlarning "qu-qu"lashiga taqlid eta boshlaganlar. Shu tarzda xo'roz haqida qo'shiqlar yuzaga kelgan.

QICHQIR, XO'ROZIM

O'zbek xalq qo'shig'i

Quvnoq

Qich -qir, xo' - ro- zim, qich qir, xo' -ro - zim,

Bo -la - lar uy- g'on - sin, hey! Bog'-lar, o'r

te - pa - lar - da lo - la -lar o - chil- sin.

Qu - qu, qu - qu qu - qu, qu - qu.

Qichqir, xo'rozim, qichqir, xo'rozim,
Bolalar uyg'onsin.

Bog'lar, o'rmon, tepalarda
Lolalar ochilsin.

Qichqir, xo'rozim, qichqir, xo'rozim,
Tonglar yorishsin.

Tong havosi, quyoshidan
Bolalar quvonsin.

BULBULCHA

M. Qo'shoqov she'ri
Mayin

M. Nasimov musiqasi

O' - zing kich-ki - na, o - vo - zing yax - shi.

Qa - ni, bul - bul - cham, bir say - rab ber -

Qa - ni, bul - bul - cham, bir say - rab ber - chi.

May - li, o'r - toq - jon, May - li, say - ray - man.

Ko'm - ko'k bo - g'ing - da u - chib yay - ray - man.

O'zing kichkina,
Ovozing yaxshi.
Qani, bulbulcham,
Bir sayrab ber-chi.

Mayli, o'rtoqjon,
Mayli, sayrayman.
Ko'm-ko'k bog'ingda
Uchib yayrayman.

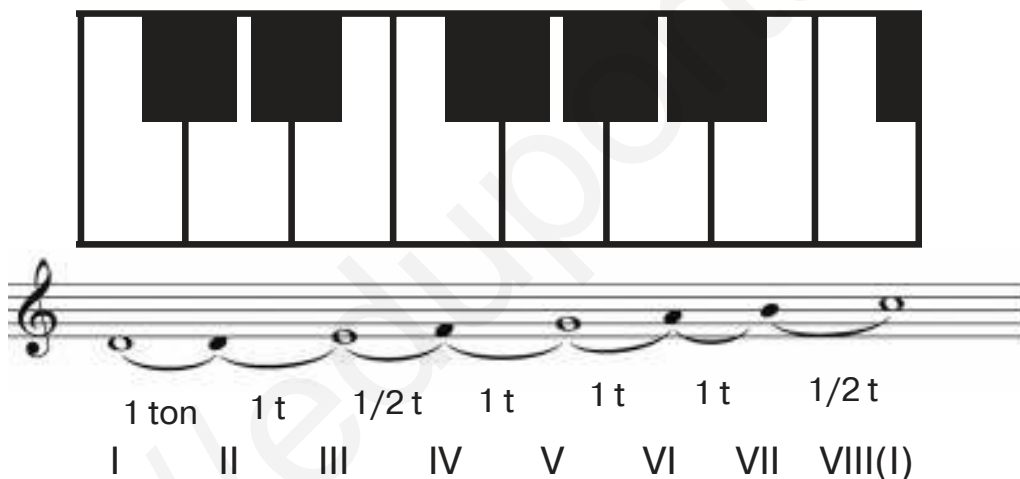
Shirin bulbulcham,
Kuylayver chaq-chaq.
Tinglab qo'shig'ing
Dillar xushchaqchaq.

Mehnat qilibsan,
Ekibsan gullar.
Gulni sevamiz
Bizlar — bulbullar.

TON VA YARIM TON

Musiqa tovushlarining orasida turlicha masofa mavjud. Bu masofa ton va yarim ton bilan o'lchanadi. Bunda ton ikkita yarim tonlikka teng bo'lsa, ikkita yarim ton bir tonni tashkil etadi. Masalan, do major tovushqatorida yarim ton oralig'i "mi" va "fa", "si" va "do" tovushlari orasida yuzaga keladi. Ton va yarim tonlikni yaqqol tasavvur etish uchun pianino klavishlariga qaraymiz.

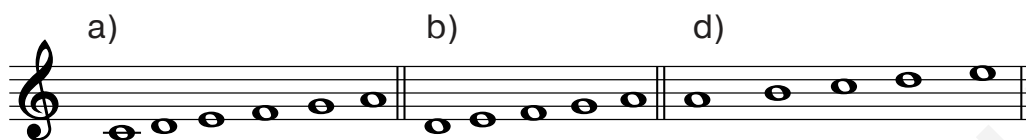

O'rtasida qora klavish bo'lgan ikki oq klavish oralig'i bir tonga teng bo'ladi.

Aksincha, orasida qora klavishi bo'lmagan ikki oq klavish oralig'i yarim tonni tashkil etadi.

Yarim ton oralig'idagi tovushlarni kuylaganda ovozda go'yo yarim "qadam" tashlagan bo'lamiz, ya'ni ovozingizni ozgina yuqoriga ko'tarasiz yoki pastga tushirasiz. Demak, yarim ton oralig'idagi tovushlar bir-biriga nihoyatda yaqin joylashgandir.

 Nota misollaridagi qaysi tovushlar orasida yarim tonlar hosil bo'lishini aniqlang:

- ?! 1. Qushlar haqida qanday qo'shiqlarni bilasiz?
2. "Bulbulcha" qo'shig'ining asosiy tayanch pardasini aniqlang.
3. "Bulbulcha" qo'shig'ini yod oling.

9-10-dars. **BASTAKOR KOMILJON JABBOROV**

**Komiljon
Jabborov**

O'zbekiston xalq artisti, sozanda va bastakor Komiljon Jabborov (1914 – 1975) milliy musiqamiz rivojiga katta hissa qo'shgan san'atkoridir. U dastlab akasi Mo'minjondan g'ijjak chalishni o'rgana boshladi. Keyinchalik ustozlari — Ro'zimat Isaboyevdan chang, g'ijjak va tanbur, Sobirjon Siddiqovdan g'ijjak va Muhiddinhoji Najmiddinovdan dutor mashqini o'rgandi. Voyaga yetgach, K. Jabborov musiqa san'atining ham ijrochilik, ham ijodkorlik sohalarida samarali faoliyat ko'rsatdi. Xususan, u g'ijjakda "Gul

mavsumi”, “Navo”, “Dugohi Husayn” kabi murakkab tuzilishli mumtoz kuylarni yuksak mahorat bilan ijro etgan. Shu bilan birga K. Jabborov musiqali drama, kuy, qo’shiq va ashula sohasida ham barakali ijod qildi. Jumladan, kompozitor Sulton Hayitboyev bilan hamkorlikda “G’ulja ustida nur”, kompozitor Doni Zokirov bilan hamkorlikda “Nodira”, “Mening jannatim” nomli dramalarga musiqa bastaladi. Shuningdek, ko’plab qo’shiq va ashulalar ijod etdi. “Obod o’lkam”, “Toshkent piyolasi”, “Diyorimsan”, “Shifokorlar”, “Sog’indim”, “Muhtalo bo’ldim senga”, “Assalom”, “Vatan”, “Ko’zlaring”, “Ey pari”, “Etmasmidim”, “Nazzora qil”, “Bu ko’ngil” shular jumlasidandir. Masalan, sozandaning shoir Habibiy so’ziga bastalagan dilrabo kuyli “Diyorimsan” ashulasi xalqimiz orasida mashhur bo’lib ketgan. Mazkur ashula shunday boshlanadi:

DIYORIMSAN

Habibiy so’zi

K. Jabborov musiqasi

O’rtacha tez

Ey o - zod, go - zal

o'l - kam (jo - ni - mey), hur - mat - li di -

rim - san, Ko'p zah - mat i - la

top - gan (jo - ni - mey) bax - tim - sa - nu

rim - san. Jo - nim ka - bi as-

ray - man, no - mus i - la o - rim -

Ko'ng - lim o - chi - lur boq - sam (jo - ni -

o - ro-mu qa - ro - rim - san.

Qo'yningda o'sar yayrab eng baxtiyor insonlar,
 Boshdan-oyoq oq oltin sahro-yu biyobonlar.
 Albatta o'tar yuzdan zo'r ahd ila paymonlar,
 Oltinga xazinamsan, bog'im-la bahorimsan,
 Har yerda madadkorim, har ishda madorimsan!

KAPALAK VA KAMALAK

N. Narzullayev she'ri

N. Norxo'jayev musiqasi

Quvnoq

Gul - ga qo' - nib ka - pa - lak.

qa-no-ti-ni o'y - na - Ko'k-da chaq-nab ka-ma - lak,

1. yet -ti rang-da raqs - e - tar 2. Gul - ga Ka

lak - jon, ka - pa - lak, sen ham men - day sho'x -

1. Uy - da yol- g'iz o'l - ti - rib, Ze-ri-kish-ga yo'q

2. Ka - pa, Ze - ri - kish - ga yo'q- mi -

Gulga qo'nib kapalak,
Qanotini o'ynatar.
Ko'kda chaqnab kamalak,
Yetti rangda raqs etar.

Kapalakjon kapalak,
Sen ham menday
sho'xmisan?
Uyda yolg'iz o'ltirib,
Zerikishga yo'qmisan?

Alteratsiya belgilari

Musiqada alteratsiya deganda biz tovushlarni o'zgartirishni tushunamiz. Demak, asosiy tovushlarning ko'tarilishi va pasayishi alteratsiya deb aytiladi. Alteratsiya belgilari quyidagicha:

Diyez # – tovush balandligini 0,5 tonga ko'taradi;

do-diyaz

sol-diyaz

fa-diyaz

Bemol b – tovush balandligini 0,5 tonga pasaytiradi;

mi-bemol

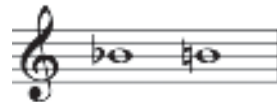

si-bemol

Bekar k – ko'tarish va pasaytirish belgilarini bekor qiladi.

fa-diyaz fa-bekar

si-bemol si-bekar

1. "Diyorimsan" ashulasining ijodkori kim?
2. Bastakor K. Jabborov ijodi haqida gapiring.
3. "Kapalak va kamalak" qo'shig'ini yod oling.

TO‘RTINCHI CHORAK

XALQ CHOLG‘ULARI

1-2-dars. TORLI CHOLG‘ULAR

O‘zbek xalq musiqiy cholg‘ularini uch guruhga ajratish mumkin:

1. Torli cholg‘ular.
2. Damli (puflama) cholg‘ular.
3. Zarbli cholg‘ular.

Torli cholg‘ularda tovush hosil etish vositalari turlicha. Jumladan, dutor va do‘mbira sozlari chertib chalinadi. Tanbur torlari esa ko‘rsatkich barmoqqa kiyiladigan maxsus moslama — “noxun” (ma’dandan yasaladi) vositasida chertiladi.

Dutor

Tanbur

Qonun sozi ham barmoqlarga kiyiladigan maxsus noxunlar vositasida tirnab chalinadi.

Qonun

Qashqar rubobi, afg'on rubobi, ud kabi
cholg'ular mizrob (mediator) vositasida chalinadi.

Qashqar rubobi

Afg'on rubobi

Ud

Ud

Torli cholg'ularni maxsus kamon vositasida ham chalish mumkin. G'ijjak, qo'biz, sato ana shunday torli-kamonli cholg'ulardir.

G'ijjak

Sato

Qo'biz

Chang cholg'usi ikkita cho'p vositasida urib va chertib (tirnab) chalinadi.

Chang

AJAM II (taronasi)

O'rtacha tez

O'zbek mumtoz kuyi

KO'KLAM KELADI

P. Mo'min she'ri

Sh. Yormatov musiqasi

O'rtacha tez

A-riq -qa suv sig'-may- di,
O...
Bo'-yin cho'-zib sha- mol - ga, So-vuq
char shi-mol-ga. Har yi -li ko'k-lam ke-la-di,
na-na-na na, na-na-na-na. Ya-na ham ko'r -kam ke-la-di,
na- na- na na, na-na-na-na. Ya-na ham ko'r-
kam ke- la- di,

Chumoli ham tinmaydi,
Bekorchi ko'rinmaydi.
Ko'klam bilan albatta,
Har jonzot harakatda.

Bag'rini keng ochar yer,
Ishlaganda chiqar ter.
Har yili ko'klam keladi,
Yana ham ko'rkam keladi.

AFG'ON RUBOBI HAQIDA RIVOYAT

Buxoro xonining husnda tengi yo'q bir qizi bor ekan. Ammo u uyqusizlikka uchragan, kasalmand ekan. "Qizim o'lib qolmasmikin?" deb xon kun-u tun g'amda ekan. Qaratmagan tabibi, boqtirmagan qushnochi¹ qolmabdi. Baribir qiz tuzalмай, ahvoli kundan kunga battarlashaveribdi. Qizni ertalab Labi Hovuz oldiga chiqarib qo'yishar, kechasi qasr ichiga olib kirishar ekan. Xonning qizi Labi Hovuzda o'ltirib, bog'da yurgan tovuслarga tikilib xayol surgani-surgan ekan. Ularni juda yaxshi ko'rar ekan-da. Tovuslar patlarini yoysa ko'ngli yorishar, o'yinga tushishsa quvnar ekan. Doim: "Shu tovuслar so'zlashib, qo'shiq aytib, raqsga tushishsa-ku?" – der ekan. Buxoroda yashovchi bir afg'on yigiti bundan xabardor bo'lib qolibdi. U qo'li gul usta bo'lib, hatto quruq yog'ochga ham "jon kiritib" yuborarkan. Hunarini ishga solib, tovusga o'xshagan bir asbob yasabdi. Uni olib xonning saroyiga boribdi. Xonga ro'baro' bo'lib: "Men qizingizni tuzataman", — debdi. Xon rozi bo'libdi. Afg'on yigit boqqa kirib, qizning yoniga kelibdi-da, o'zi yasagan tovussimon asbobni chala boshlabdi. Asbobning goh hazin, goh mungli, goh jo'shqin

¹ Qadimda bemor tanasidagi ins-jins va yovuz kuchlarni quvadi deb ishonilgan kishi (ko'pincha ayol).

kuyiga berilib ketgan xonning qizi asta-asta uyquga ketibdi. “Uyqu dardga davo, bemorga shifo”, – deb bejiz aytishmagan. Afgʻon yigit asbobini chalaveribdi, xonning qizi maza qilib uxlayveribdi. Bora-bora afgʻon yigiti uni yaxshi koʻrib qolibdi. Qizga mehri oshgan sari qoʻlidagi asbobi yana-da boshqacharoq boʻzlayveribdi. “Qizimga nima boʻldiykin, bir xabar olay”, – deb boqqa chiqqan xon qizining uyqu ogʻushida, yonidagi afgʻon yigiti esa qoʻlidagi asbobni boʻzlatayotgan holda koʻrib: “Tagʻin qizimning boshini aylantirib qoʻymasin”, deb oʻylab, yigitni bogʻdan haydab chiqaribdi. Shu tariqa qiz tuzalib ketibdi. Afgʻon yigitini koʻp yoʻqlatibdi, topolmabdi. Xon qizining tuzalib qolganini koʻrib, oʻziga oʻxshagan xonning oʻgʻliga katta toʻy qilib berib yuboribdi. Afgʻon yigiti qizning koʻyida² oʻzi yasagan asbobni chalib yuraveribdi. U chalganda uyqusizlar uyquga ketibdi, kasallar tuzalibdi. Muhabbati bevaqt xazon boʻlganlarning dardiga dard qoʻshilibdi.

Shu-shu afgʻon yigiti yasagan asbob “Afgʻon rubobi” deb ataladigan boʻlibdi.

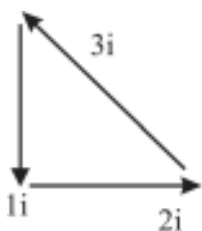
(“**Oʻzbek asotirlari, hikmatlari, rivoyatlari**” kitobidan.)

3/4 oʻlchovi

3/4 oʻlchovi oʻrtacha surʼatda ijro etiladigan musiqiy asarlarda qoʻllaniladi. Bu oʻlchovning yuqoridagi “3” raqami bir takt ichida uch hissa borligini, “4” raqami

² Koʻyida – ishqida.

esa bu hissalarining har biri choraktalik cho'zimga teng ekanligini anglatadi. Bunda uch hissadan birinchi hissa kuchli, ikkinchi va uchinchi hissalar esa kuchsizdir.

3/4 o'lchovida dirijorlik qilganda o'ng qo'l harakati quyidagicha bo'ladi: "1i" deganda – qo'l yuqoridan pastga tushadi, "2i" deganda – qo'l pastdan o'ngga tomon harakatlanadi va "3i" deganda – o'ngdan yuqori tomon ko'tariladi.

- ?! 1. O'zbek xalq cholg'ulari necha guruhga bo'linadi?
 2. Torli-urma cholg'ularning nomini ayting.
 3. 3/4 o'lchovida dirijorlik qiling.

3-4-dars. DAMLI CHOLG'ULAR

An'anaviy xalq bayramlari, sayil va to'y marosimlarini karnay-surnay sadolari-yu, doyranoq'oralarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Chunki bu cholg'ular shodiyona kunlar darakchisi sifatida xalq ma'naviy hayotidan o'rin olgan.

Surnay

Karnay

Bulardan tashqari, nay, qo'shnay, sibiziq, bulamon, changqobuz kabi damli (puflama) cholg'ular ham bor.

Qo'shnay

Nay

Sibiziq

Bulamon

◉ **Damli cholg'ular ijrosida kuylar tinglang.**

CHAMANDAGUL

O'zbek xalq qo'shig'i

Quvnoq

Cha-man- da - gul o- chi- lib- di- yo cha- kang-ga taq,
 cha- kang-ga. Biz-ning hov- li yo' - lin- giz,
 chin- ni bax - mal to' - nin - giz, Cha- man-da- gul
 o- chi- lib- di- yo cha- kang-ga taq, cha- kang-ga.

BAHOR

Z. Egamberdiyeva she'ri

Sh.Yormatov musiqasi

Ohista

Bir bi - ri - ga ye - tol - may Soy - lar cho - pib
 char- cha-di. Qu -von- chin ber - ki -tol - may, Qush-lar ham
 pak chal - di. cha -pak chal - di. Qo - lish -
 na - lar - dan. U - cha - yap - miz ar -

Bo - dom gul - la - sa bir - dan. Ko' - rib hay -

go - la - man, Bu - vim - dan eng bi - rin -

Men su-yun-chi o - la - man, o - la -

Xur - sand bo'-lib da - raxt - lar, Qo' - lin

cho' - za - di, Qal - dir - g'och qayt - gan payt

Me - ning bo' - yim o' - sa - di, o' - sa -

Bir - bi - ri - ga ye - tol - may, Soy - lar cho -

char - cha - di, Qu - von - chin ber - ki - tol -

Qush - lar ham cha - pak chal - di, cha-pak - chal - di

NAY SADOSI

Sulton Husayn Boyqaro ko'p vaqtini ovda o'tkazarkan. Kunlardan bir kun u shikorda juda charchabdi. Chodiriga qaytib: "Men uxlamogchiman!" – debdi. Hech kim churq etmabdi.

"Men uxlamogchiman!" – debdi yana. Hech kimdan sado chiqmabdi. "Men uxlamogchiman!" – debdi tag'in Husayn Boyqaro. A'yonlari-yu mulozimlari u yoq-bu yoqqa yugurib sharob keltirishgan ekan, sulton uni qaytaribdi, kanizlardan kiritishgan ekan, ularni ham haydab chiqaribdi. Sardorlar sultonni uxlatamiz, deb o'zlarini o'tga-cho'qqa urishibdi, ammo qo'llaridan hech narsa kelmabdi. Sulton g'azablanib, qahr otiga minibdi-da, qaytgunimcha chorasini topmasalaring, hammangni dorga osaman, deb yana shikorga chiqib ketibdi. Vazirlar o'ylab-o'ylab, bu muammoni hazrati Navoiydan bo'lak kishi yecholmaydi, deb shoirga chopar yuboribdilar. Navoiy yumushlarim ko'p, deb ovga chiqmagan ekan. Chopar borib Navoiyga bor gapni aytibdi. Navoiy gap nimadaligini darrov tushunib, Naychi bobo degan mashhur naychini o'zi bilan birga olib, Husayn Boyqaro yoniga jo'nabdi. Ovxona o'rtasiga qurilgan "Sulton o'tov"ga naychini kiritib yuborib, o'zi boshqa bir o'tovga tushibdi. Naychini ko'rgan Husayn Boyqaro xursand bo'lib ketib:

– Men sevgan kuyni chaling, bir orom olay, juda toliqdim, – debdi.

Nay tilga kirib biram bo'zlabdiki, sulton uyquga ketganini ham bilmay qolibdi. Tong otish oldidan

“Alisher Navoiy va Husayn Boyqaro”
Musavvir **Sa’dulla Abdullayev.**

nay yana xonish qilibdi. Sulton kayfiyati tetik uygʻonibdi. Xizmatkorlaridan birovini yoʻqlatib soʻrabdi:

– Nay ovozi bilan uxlab, nay ovozi bilan uygʻonishimni kim topdi? Ayt, bosh toʻlovi beraman.

– Mavlono Navoiy, – deb javob beribdi xizmatkor.

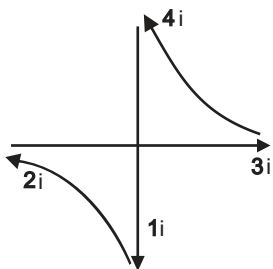
– Doʻstim Alisher? Qani u, tez kelsin, – debdi sulton Husayn shodligi ichiga sigʻmay.

Sulton yasovullari Navoiyga bu xabarni yetkazib, Husayn Boyqaro huzuriga chorlayotganini aytibdilar.

– Ofarin! Tasanno! Kechasi-yu kunduzi oromim oʻzingizsiz, doʻstim, – deb Husayn Boyqaro Navoiyni izzat-ikrom bilan qarshi olibdi.

4/4 o'lchovi

4/4 o'lchovi madhiya, qo'shiq, marsh va boshqa musiqa asarlarida qo'llaniladi. Bu o'lchovning yuqoridagi "4" raqami bir takt ichida to'rt hissa borligini, quyidagi "4" raqami – bu hissalarining har biri choraktalik cho'zimga teng ekanligini anglatadi.

Bunda to'rt hissadan birinchi hissa kuchli, ikkinchi hissa kuchsiz, uchinchi hissa nisbiy kuchli va to'rtinchi hissa kuchsizdir.

4/4 o'lchoviga dirijorlik qilganda o'ng qo'l harakati quyidagicha bo'ladi: "1 i" deganda – qo'l yuqoridan pastga tushiriladi, "2 i" deganda – qo'l chapga harakat qiladi, "3 i" deganda – o'ngga va "4 i" deganda – yuqoriga ko'tariladi.

5-6-dars. ZARBLI CHOLG'ULAR

O'zbek xalqining madaniy tarixida doira, nog'o-ra, dovul, qayroq, zang kabi ko'plab zarbli – urma cholg'ular yuzaga kelgan. Bu cholg'ularda alohida badiiy ahamiyatga ega ritmik usullar chalingan hamda usullar vositasida boshqa cholg'ular ijrosiga jo'rnavozlik qilingan.

"Usul" so'zi arab tilidan olingan bo'lib, uning mazmunida o'zgarmay takrorlanib turuvchi ritmik tuzulma (formula) va shu asosda kuyning ijro etilish sur'atini boshqarib turish tushuniladi. Turli xil urma cholg'ularda hosil qilinadigan ritmik usullar xalqimiz madaniya-

tida uzoq o'tmishdan buyon ma'lum. Jumladan, bir maromda takrorlanuvchi ritmik usullar qadimda o'tkazilgan ov jarayonlarini uyushqoqlik bilan bir tartibda o'tkazishga xizmat qilgan bo'lsa, to'y marosimlari, sayil va boshqa ommaviy shodiyona tadbirlarga bayramona kayfiyat, ko'tarinki ruh bag'ishlovchi muhim omillardan biri bo'lgan.

Doyra

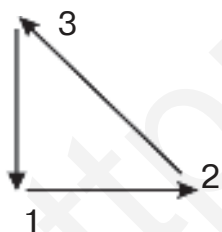

Nog'ora

⦿ **Zarbli cholg'ular ijrosida kuylar tinglang.**

3/8 o'lchovi

3/8 o'lchovi tez sur'atda ijro etiladigan musiqa asarlarida qo'llaniladi. Bu o'lchovning yuqoridagi "3" raqami bir takt ichida uchta hissa borligini, "8" raqami esa bu hissalarining har biri nimchoraktalik cho'zimga teng ekanligini anglatadi.

Bunda uch hissadan birinchi hissa kuchli, ikkinchi va uchinchi hissalar esa kuchsizdir.

BOLALIK

Dilnur she'ri

X. Hasanova musiqasi

Quvnoq

Qan- day go' - zal shi -rin - dir bo - la

Un-da biz-lar do - i - mo qo - lay

Qu - vonch-lar -ga o- lam -ni to'l - di - rib,

Er-tak- lar -da yur-gan -dek bo' - lay - lik.

Qu- yosh ham nur so - char biz - lar - ga,

Sho'x-sho - don o' - g'i - lu qiz

ga. Os -mon-ning bag' -ri -da yay - ray -

lik, bor bo'l - sin bo - la - lik.

Qanday go'zal, shirindir bolalik,
Unda bizlar doimo qolaylik.
Quvonchlarga olamni to'ldirib,
Ertaklarda yurgandek bo'laylik.

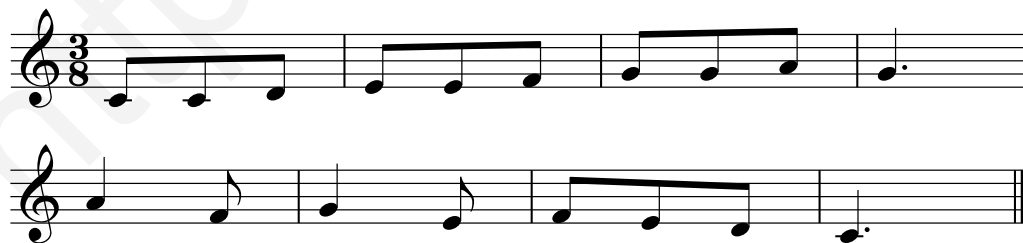
Naqarot:

Quyosh ham nur sochar bizlarga,
Sho'x-shodon o'g'il-u qizlarga.
Osmonning bag'rida yayraylik,
Bor bo'lsin bolalik.

Quvontirib ko'zlarni o'ynaymiz,
Tabassumsiz hech kimni qo'ymaymiz.
Biz bor yerda kattalar zerikmas,
Xursand qilib barchani to'ymaymiz.

1. Qanday zarbli cholg'ularni bilasiz?
2. "Bolalik" qo'shig'ini yod oling va mualliflarining ismini ayting.
3. Kuchli hissalarini aniqlang.

DOYRA

Qadim-qadim zamonlarda bir mamlakatning savdogarlari savdo qilish uchun safarga chiqishibdi. Yo'llari Cho'li Malikdan o'tar ekan. Yo'l yurib, yo'l yurishsa ham oz emas, mo'l yurishib, Cho'li Malikning qoq o'rtasiga borib qolishibdi.

Bir payt g'amlagan suvlari tamom bo'lib qolibdi. Suvsizlikdan birin-ketin sula-yishib, yotib qolishibdi. Kuch-quvvatlari ketib, turib

yurishga aslo madorlari qolmabdi. Karvonda bir yigit ham bor ekan. U o'zining meshidagi oxirgi suvni safardoshlari og'ziga tomchilab-tomchilab quyibdi. Odamlar biroz o'zlariga kelishibdi-yu, baribir issiq hamda chanqoqlikdan yo'lga tusha olmabdilar. Shunda boyagi yigit o'ylab-o'ylab, suvdan bo'shagan meshini yorib, aravaning g'ildiragiga tarang qilib tortibdi. Shundan keyin oftobga qaratib qo'yibdi. So'ngra

uni taka-tumlata boshlabdi. Ovoziga mahliyo bo'lib qattiqroq taka-tumlatibdi. Bora-bora uni shunchalik ura boshlabdiki, asbobning ovozi butun cho'lni larzaga keltiribdi. G'ayritabiyy bu ovozdan odamlar ham o'zlariga kelib, g'imirlay boshlashibdi. Ularda kuch-quvvat, xatti-harakat paydo bo'libdi. Ovoz barxandan barxanga¹ o'tibdi, tepalikdan tepalikka

ko'chibdi. Oxiri shu cho'lning narigi che-tida ketayotgan boshqa karvondagilarning qulog'iga ham yetib boribdi. Karvondagilar: "Karvon halokatga uchrabdi, bo'lmasa bunaqa ovoz chiqarmasdi. Yordamga chaqiryapti, bormoq kerak", — deb ularning oldilariga yetib borishibdi. Suv berib,

falokatga uchragan savdogarlarni o'zlari bilan birga savdoga olib ketishibdi. Shu-shu doira "baka-baka-bum, baka-baka-bum" deb ovoz chiqara boshladimi, odamlarda tetiklik, dadillik, jasurlik kayfiyatlari uyg'onarkan.

(**"O'zbek asotirlari, hikmatlari, rivoyatlari"** kitobidan.)

¹ Barxan — sahrolarda shamol ko'chirib yuradigan qumtepalar.

7-8-dars. BASTAKOR FAXRIDDIN SODIQOV

Atoqli san'atkor Faxriddin Sodiqov (1914 – 1977) o'zining sermazmun qo'shiq-ashulalari va betakror cholg'u kuylari bilan o'zbek musiqa rivojiga salmoqli hissa qo'shdi.

Faxriddin Sodiqov

Xususan, bastakorning “O‘zbekcha vals”, “Vatan marshi”, “Qurilish marshi” cholg'u kuylari, “O‘zbekiston”, “To‘y muborak”, “Dutorim”, “Bir go‘zal”, “Tinchlik qo‘shig‘i”, “Shirmonoy”, “Zarafshon” kabi qo‘shiq va ashulalari milliy musiqa xazinamizdan munosib o‘rin olgan.

Bunday mazmundor asarlarni ijod etishda F. Sodiqovning bastakorlik iste'dodi hamda chang va dutor cholg'ularini mukammal bilganligi muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Bu fazilat bastakorning yana boshqa ko'plab asarlarida ham namoyon bo'ladi.

Jumladan, bunga F. Sodiqovning shoir Akmal Po'lat she'riga bastalagan “Qorabayir” qo'shig'i misol bo'lishi mumkin.

Qorabayir – O‘zbekistonda yetishtiriladigan ot zoti bo'lib, undan salt minishda hamda aravaga qo'shib yuk tashishda foydalaniladi. “Qorabayir” qo'shig'ida dehqonlarimizning og'irini yengil qilishga xizmat qilib kelayotgan ana shunday otlar vaf etiladi.

Qo'shiqning cholg'u asboblariida ijro etiladigan kirish qismi va naqarotlari chavandozning mar-donavor yurishini, she'riy bandlarning kuy-ohanglari esa keng dalalarni va ularda yelib-yugurayotgan otlarni tasvirlaydi.

QORABAYIR

A. Po'lat she'ri

F. Sodiqov musiqasi

Ildam

Chor-va-miz-ning

sav-la-ti-dur qo-ra - ba-yir o-ti - miz, Yil- qi-miz-

chi- ro- yi -dur, bu-kil- mas qa-no-ti-miz.

Er- ka-la-nib kish-na- gan -da

ja-rang-lar da - la, tog' - lar, Jan-go-var

xis-la-ti ko'p, Meh-nat-da ko'n-gil chog' - lar,
 meh-nat-da ko'n-gil chog' - lar. Oh, jon tul-po-
 miz
 Ye-li-shi-ga
 teng ke - lol - mas hat-toko'k-da bur-gut - lar,
 Qil-gan i-shi el - ga man - zur, maq-to-vi
 bor
 bir daf - tar. Har kun u -ni er - ka - la -
 yol-la-ri-ni ta-ray-man, Men o-tim-ga
 me-hr qo' - yib ham-ro-him deb qa-ray - man.
 Ham-ro-him deb qa-ray - man. Oh, jon tul-po-ri-miz.

YOZ YAXSHI

P. Mo'min she'ri

D. Zokirov musiqasi

O'rtacha tez

The musical score is written on five staves in G major (one sharp) and 6/8 time. It begins with a repeat sign. The lyrics are written below the notes, with hyphens indicating syllables across measures. The score ends with a double bar line.

Yoz ke - zar yash - na - gan e - lim
da, shar, yoz zav - qi ti - lim - da,
bu - loq - lar shi - vir -
di - shil - lim - da.
shil - di - rar.
Yoz yax - shi, yoz yax -
shi, yoz yax - shi, yoz yax -

Yoz kezar yashnagan elimda,

Yoz zavqi tilimda, dilimda.

Qushlarim sayrashar, qaynashar,

Buloqlar shivirlar, shildirar:

Yoz yaxshi, yoz yaxshi, yoz yaxshi!

Quyoshday mehnatim qudrati,

Pahlavon xalqimning sur'ati,

Yurtimni bezagan, qaranglar,

Yoz kuyi har yonda jaranglar:

Yoz yaxshi, yoz yaxshi, yoz yaxshi!

JIYDA

P. Po'latov she'ri

X. Po'latov musiqasi

OLMANI OTDIM

Hazilomuz

O'zbek xalq kuyi

MUSTAHKAMLASH UCHUN TOPSHIRIQLAR

1. Qaysi qatorda “Bayram va marosim” qo‘shiqlari to‘g‘ri ko‘rsatilgan?

- A) “Lapar”, “Oh, layli”, “Sovuq kimni izlaydi?”
- B) “Yor-yor”, “Kelinsalom”.
- D) “Maktab”, “Alla”, “Yalla”.

2. Baxshilar qanday qo‘shiqlarni kuylaydilar?

- A) Laparlarni.
- B) Dostonlarni.
- D) Allalarni.

3. Ramazon aytimlari qachon kuylanadi?

- A) To‘y va marosimlarda.
- B) Ramazon oyida kun botganda.
- D) Chaqaloqlarni uxlatish maqsadida.

4. O‘zbek xalq raqslari qaysi qatorda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?

- A) “Kamarinskaya”, “Gopak”, “Bulba”.
- B) “Lazgi”, “Dilxiroj”, “Tanavor”.
- D) “Polka”, “Mazurka”, “Shag‘ala”.

5. Quyidagi savollarga asoslanib, katakchalarni to‘ldiring!

1.					Q				
					O‘				
					2. SH				
					3. N				
4.					A				
5.					Y				

- 1. Damli puflama cholg‘u.
- 2. Qoraqalpoq xalq o‘yin-raqsi.
- 3. Puflama cholg‘u.
- 4. Zarbli cholg‘u.
- 5. Damli cholg‘u.

BILIB QO'YING!

1. Qo'shiq aytayotganda bosh va gavidani to'g'ri tuting.
2. Qo'shiq kuylayotganda nafasni tejab ishlating.
3. Qo'shiq so'zlarini aniq talaffuz qiling. Bunda unli tovushlarni cho'zibroq, undosh tovushlarni esa qisqa aytishga harakat qiling.
4. Qo'shiq so'zlarini tushunib, uning ma'nosiga mos ravishda kuylang.
5. Jamoa bo'lib kuylayotganda o'z ovozingiz bilan birga sinfdosh o'rtoqlaringizning ham ovozini tinglab, hamohang aytishga intiling.
6. Qo'shiq kuylayotganda yoki uni o'rganish davomida o'qituvchingiz ko'rsatmalariga rioya qiling.

MUSIQA LUG'ATI

Aytim — ovozda kuylash, aytish uchun mo'ljallangan barcha musiqiy namunalarning umumlashma nomi.

Afg'on rubobi — torli-chertma cholg'u, u mizrob (mediator) vositasida chalinadi. Uning kosasi chuqur o'yilgan va teri bilan qoplangan bo'ladi, kalta va yo'g'on dastasida to'rtta bog'lama pardasi bor. Dastasining yuqori qismida 6 ta yoki 7 ta qo'shimcha ("xas") pardalari ham bo'ladi. Afg'on rubobining 5 ta asosiy torlarida kuy chalinadi. Shuningdek, uning yon tomonidan

10-11 ta yordamchi yonquloq simlari ham tortilgan bo'lib, ular aks-sado sifatida yangraydi.

Bastakor (fors. toj. — *basta* — bog'lov, *kor* — ish) — ma'lum parda va kuy-ohanglariga turli xil doyra usullari va so'z (g'azal)larni bog'lab, ashula, qo'shiq kabi asarlarni ijod etuvchi sozanda (yoki xonanda).

Bulamon — tut daraxtidan ishlangan surnay shaklli cholg'u. Surnaydan hajmi kichik, puflamasi esa sibiziqniki kabi (tilchali) ekanligi bilan farq qiladi.

Doyra (boshqacha nomi — childirma) — zarbli sozning gardishi tok zangidan yoki o'rik, yong'oq yog'ochidan tayyorlanib, bir tomonidan buzoq (yoki kiyik, echki) terisi qoplanadi. Gardishining ichki tomoniga 40 dan ziyod ma'dan halqachalar osiladi.

Dutor — ikki torli chertma cholg'u, tut, o'rik yoki yong'oq daraxtidan tayyorlanadi. Dastagiga 13-14 ta ipakli parda bog'lanadi.

Do'mbira — dutor kabi ikki torli chertma cholg'u, dutordan o'ziga xos "bo'g'iq" tovushi, nisbatan qisqa va silliq (parda bog'lanmagan) dastasi kabilar bilan farq qiladi.

Karnay — misdan yasalgan damli (puflama) cholg'u bo'lib, uzunligi 2 metr va undan ham ortiq bo'lishi mumkin. O'tmishda uning "tirsakli" (siniq chiziqli) ko'rinishi ham qo'llangan.

Olib yurishda qulay bo'lishi uchun 3 qismga ajraladi. Karnayda barmoqlar bilan bosiladigan parda-teshiklar bo'lmaydi.

Kuchli va yo'g'on ovozga egaligi sababli o'tmishda to'y marosimlaridan tashqari harbiy yurishlar va ov jarayoni vaziyatlarida ham qo'llangan. Ansambl tarkibida tantanavor va ko'tarinki kayfiyat tug'diradi.

Kompozitor (lot. *compositor* – tuzuvchi, ijod etuvchi) — G'arbiy Yevropa musiqa madaniyatida yuzaga kelgan musiqa ijodkorligi. Asosan opera, simfoniya, sonata, balet, oratoriya kabi ko'p ovozli musiqiy janrlarda asarlar yozuvchi ijodkor.

Nog'ora — loydan tuvaksimon shaklda yasaliib, sopol darajasiga qadar pishiriladi. Kosasi kiyik (yoki boshqa hayvon) terisi bilan qoplanadi. Nog'oralar hajmiga qarab katta (do'l nog'ora), o'rtacha (ko's nog'ora) va kichik (rez nog'ora) turlarga bo'linadi.

Sato — torli-kamonli cholg'u. Tut daraxtidan o'yib ishlangan kosasi va uzun dastagi tanburni eslatadi.

Sibiziq — oddiy qamishdan yasalgan damli cholg'u. Puflama tomonidan tilcha kesilgan bo'lib, old tomonida barmoqlar bilan bosiladigan uchta parda – teshikchasi bor.

Surnay — o'rik yoki yong'oq yog'ochidan o'yib yasaladi. Uning old tomonida yettita, ostida esa bitta parda-teshikchasi bor. Surnayda raqs kuylari, xalqimiz orasida keng tarqalgan ommaviy qo'shiq va ashulalarning kuylari hamda maqomlarning "surnay yo'llari" ijro etiladi. Ansambl tarkibida ham surnay asosiy kuy yo'llarini sadolantiradi.

Tanbur — torli chertma cholg'u. Tut yog'ochidan tayyorlanadi. Uzun dastasida 16 tacha bog'lama

pardasi bor. Kosa qopqog'iga 4 ta cho'p (xas) qo'shimcha parda yelimlangan bo'ladi. Tanburdagi torlarning soni uchtadan oltitagacha bo'lishi mumkin. Hozirda ko'proq uch va to'rt simli tanbur qo'llaniladi. Torlar ko'rsatkich barmoqqa kiyiladigan maxsus noxun vositasida chertiladi.

Ud — torli-chertma cholg'ularning eng ko'hnalaridan biri hisoblanadi. U tanbur va dutordan o'zining nok shaklidagi katta kosasi va silliq (parda bog'lamalari bo'lmagan) kalta dastasi bilan ajralib turadi. Ud sozida 11 ta tor bo'lib, shulardan beshtasi qo'shaloq tarzda, bittasi esa quyi yo'g'on tovush o'rnida qo'llaniladi.

Chang — torli-urma soz. O'tmishda an'anaviy qo'llanib kelingan chang cholg'usida jami 40 ta sim (tor) bo'lgan. Shulardan 13 tasi uchtadan birlashib taqsimlangan holda, bitta simi quyi yo'g'on torga ajraladi. Hozirgi davrda qo'llanilayotgan zamonaviy changda uch qatordan tortilgan 75 dona torlar mavjud. Changning torlari 2 ta cho'p vositasida urib va chertib (tirnab) chalinadi.

MUNDARIJA

So'zboshi	3
O'zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi.	
Abdulla Oripov she'ri, Mutal Burhonov musiqasi	4

BIRINCHI CHORAK O'zbek xalq aytimlari

1-dars. Vatanimizni madh etamiz	6
Oddiy musiq shakllari. Band shakli	7
2-3-dars. Xalq aytimlari. Lapar	8
Oyijon. O'zbek xalq lapari	9
Bizdan sizga kim kerak? V. Qurbonov she'ri, M. Nasimov musiqasi.....	10
Musiqaning ifoda vositalari.....	12
4-5-dars. Yalla.....	12
Yallama yorim. Ozbek xalq yallasi.....	13
Shaftoliga savolim. P. Mo'min she'ri, N. Norxo'jayev musiqasi.....	14
Usul.....	15
6-7-dars. Ramazon marosimi aytimlari.....	16
Nisholda. R. Tolib she'ri, D. Omonullayeva musiqasi.....	17
Dinamik belgilar.....	18
8-dars. Alla aytimlari.....	19
Oyijonim allasi. T. Mahmudov she'ri, F. Alimov musiqasi.....	21
"Alla" haqida rivoyat.	23
9-dars. Bolalar xalq o'yin-qo'shiqlari.	24
Yomg'ir yog'aloq. O'zbek xalq qo'shig'i.	25
Maktab. K.Turdiyeva she'ri, J.Abdurahmonov musiqasi.	26
Lad. Do major tonalligi.....	28

IKKINCHI CHORAK Xalq qo'shiqlari va raqslari

1-dars. Xalq qo'shiqlari.....	29
Qo'shiq. Oh, layli. O'zbek xalq qo'shig'i.....	30

Oftob chiqdi olamga. O'zbek xalq qo'shig'i.	31
Lya minor	32
2-3-dars. Xalq raqslari.....	33
Bulba. Belarus xalq o'yin-qo'shig'i.....	34
Shag'ala. Qoraqalpoq xalq o'yin-qo'shig'i.....	36
Vatan. X. Rahmat she'ri, X. Hasanova musiqasi.....	36
Tonika.....	37
4-5-dars. Mehnat qo'shiqlari.....	38
Urchuq. O'zbek xalq qo'shig'i.....	39
Yaxshi bola. P.Mo'min she'ri, N.Norxo'jayev musiqasi.....	40
Turg'un va noturg'un tovushlar.....	41
6-7-dars. To'y marosimi qo'shiqlari.....	42
Surnay navosi. Xalq kuyi.....	43
Yor-yor. Xalq qo'shig'i.....	44
Munojot. Navoiy g'azali, I. Ikromov musiqasi.....	45
Kulcha non. P. Mo'min she'ri, I. Hamroyev musiqasi.....	46
Mustahkamlash uchun topshiriqlar.....	47

UCHINCHI CHORAK

Bayram va mavsum qo'shiqlari

1-2-dars. Qish fasli qo'shiqlari.....	49
Sovuq kimni izlaydi? P. Mo'min she'ri, N. Norxo'jayev musiqasi.....	50
Biz askarmiz. I. Rahmon she'ri, N. Norxo'jayev musiqasi	51
Uchtovushlik	52
3-4-dars. Baxshichilik san'ati.	53
Onajonim, sog' bo'ling. M. Dadaboyev she'ri va musiqasi.	54
Baxshi jasorati.....	56
5-6-dars. Bahor fasli qo'shiqlari.....	59
Boychechak. O'zbek xalq qo'shig'i.....	60
Bahor keldi. O'zbek xalq qo'shig'i.....	62
Lola. O'zbek xalq qo'shig'i.....	63
Bahorim. Yu. Rajabiy musiqasi.....	63
Navbahor. N. Narzullayev she'ri, G. Qo'chqorova musiqasi.....	64
7-8-dars. Bahor elchilari va tabiat.....	66
Arg'amchi. O'zbek xalq qo'shig'i.....	67
Qichqir, xo'rozim. Xalq qo'shig'i.....	68
Bulbulcha. M. Qo'chqorov she'ri, M. Nasimov musiqasi.....	69
Ton va yarim ton.....	70

9-10-dars. Bastakor Komiljon Jabborov.....	71
Diyorimsan. Habibiy so'zi, K. Jabborov musiqasi.....	72
Kapalak va Kamalak. N. Narzullayev she'ri, N. Norxo'jayev musiqasi.....	74
Alteratsiya belgilari.....	76

TO'RTINCHI CHORAK

Xalq cholg'ulari

1-2-dars. Torli cholg'ular.....	77
Ko'klam keladi. P. Mo'min she'ri, Sh. Yormatov musiqasi.....	82
Afg'on rubobi haqida rivoyat.....	84
3/4 o'Ichovi.....	85
3-4-dars. Damli cholg'ular.....	86
Chamandagul. O'zbek xalq qo'shig'i.....	88
Bahor. Z. Egamberdiyeva she'ri, Sh. Yormatov musiqasi.....	88
Naysadosi.....	90
4/4 o'Ichovi.....	92
5-6-dars. Zarbli cholg'ular.....	92
3/8 o'Ichovi.....	93
Bolalik. Dilnur she'ri, X.Hasanova musiqasi	94
Doyra.....	96
7-8-dars. Bastakor Faxriddin Sodiqov.....	98
Qorabayir. A. Po'lat she'ri, F. Sodiqov musiqasi.....	99
Yoz yaxshi. P. Mo'min she'ri, D. Zokirov musiqasi.....	101
Jiyda. P. Po'latov she'ri, X. Po'latov musiqasi	102
Mustahkamlash uchun topshiriqlar.....	103
Bilib oling!.....	104
Musiqa lug'ati.....	104

O'quv nashri

Oqilxon Ibrohimov

MUSIQA

4-sinf uchun darslik

Qayta ishlangan va to'ldirilgan 7-nashri

Muharrir *Munajat Abralova*

Musika muharriri *Nazokat Utayeva*

Badiiy muharrirlar *Komoliddin Nurmanov, Izzat Yuldashev*

Texnik muharrir *Xosiyat Hasanova*

Musahhih *Dono To'ychiyeva*

Sahifalovchi *Umida Valijonova*

Nashriyot litsenziyasi AI № 290. 04.11.2016.

2020-yil 30 aprelda bosishga ruxsat etildi. Bichimi 70x90^{1/16}.

Pragmatica(TT) garniturası. Kegli 14. Ofset bosma.

8,19 shartli bosma taboq. 8,5 nashr tabog'i.

Adadi 542535 nusxa. ____ raqamli buyurtma.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi

Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligining

G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyida chop etildi.

Toshkent, 100128. Labzak ko'chasi, 86.

Telefon: (371) 241-25-24, 241-83-29, 241-19-42

Faks: (371) 241-82-69

www.gglit.uz info@gglit.uz

Ijaraga beriladigan darslik holatini ko'rsatuvchi jadval

T/r	O'quvchining ismi va familiyasi	O'quv yili	Darslikning olingandagi holati	Sinf rahbarining imzosi	Darslikning topshirilgandagi holati	Sinf rahbarining imzosi
1						
2						
3						
4						
5						

Darslik ijaraga berilib, o'quv yili yakunida qaytarib olinganda yuqoridagi jadval sinf rahbarlari tomonidan quyidagi baholash mezonlariga asosan to'ldiriladi:

Yangi	Darslikning birinchi marotaba foydalanishga berilgandagi holati
Yaxshi	Muqova butun, darslikning asosiy qismidan ajralmagan. Barcha varaqlari mavjud, yirtilmagan, ko'chmagan, betlarida yozuv va chiziqlar yo'q.
Qoniqarli	Muqova ezilgan, birmuncha chizilib chetlari yedirilgan, darslikning asosiy qismidan ajralish holati bor, foydalanuvchi tomonidan qoniqarli ta'mirlangan. Ko'chmagan varaqlari qayta ta'mirlangan, ayrim betlariga chizilgan.
Qoniqarsiz	Muqova chizilgan, yirtilgan, asosiy qismidan ajralgan yoki butunlay yo'q, qoniqarsiz ta'mirlangan. Betlari yirtilgan, varaqlari yetishmaydi, chizib, bo'yab tashlangan. Darslikni tiklab bo'lmaydi.

<http://eduportal.uz>

SHAG'ALA

Quvnoq

Qoraqalpoq xalq o'yin-qo'shig'i

I - laysuv-da ba - liq bar A - lal- may-san sha-g'a - la.

VATAN

X. Rahmat she'ri

X. Hasanova musiqasi

Kuy - lay-man Va- tan haq - da, So'y-lay-man u-ning haq-
da.

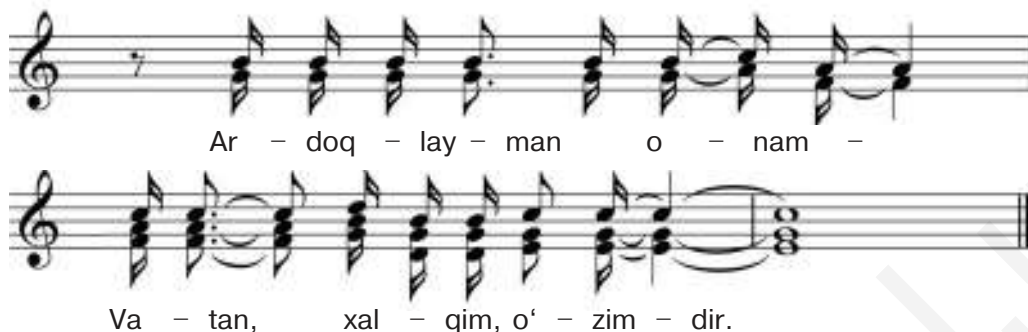
Osh - sin ya-na dov-ru - g'i, O'y-lay- man shu-ning haq
- da

Va-tan qo-ra ko'-zim - dir,

Dil - dan chiq -qan so' - zim - dir.

Niyati pok, ulug'dir,
 Diyor gulga to'liqdir.
 U tinchlikka bayroqdor,
 Shum urushga yo'l yo'qdir!

Naqarot:

Vatan qora ko'zimdir,
 Dildan chiqqan so'zimdir.
 Ardoqlayman onamdek,
 Vatan - xalqim, o'zimidir.

Tonika

Bolalar, agar e'tibor bergan bo'lsangiz, siz kuylayotgan ko'pgina qo'shiqlar ma'lum bir tovush bilan boshlanib, oxirida yana shu tovush bilan tugaydi. Bunday tovush qo'shiqning asosiy tayanch pardasi yoki tonikasi deb yuritiladi.

Gohida musiqa asari tonika tovushi bilan boshlanmasligi mumkin. Ammo asar oxirida tonika tovushi kelishi shart. Bunga siz kuylayotgan "Vatan" qo'shig'i misol bo'la oladi.

1. Xalq raqslari haqida nimalarni bilasiz?
2. "Vatan" qo'shig'ining mualliflari kim?